

VERDUURZAMING HIPPISCHE SECTOR

DE ONDERNEMER AAN HET WOORD

VERDUURZAMING HIPPISCHE SECTOR

DE ONDERNEMER AAN HET WOORD

EEN AFSTUDEERSCHRIPTIE WAARIN ONDERZOEK IS GEDAAN NAAR DE STEM VAN DE PRIMAIRE HIPPISCHE ONDERNEMER OVER DE VERDUURZAMING VAN DE SECTOR. IN SAMENWERKING MET RABOBANK EN AERES HOGESCHOOL DRONTEN.

Afstudeeronderzoek 2020/2021

Naam:	L. Schipper
Studentnummer:	3025700
Opleiding:	Hippische bedrijfskunde
Onderwijsinstelling:	Aeres Hogeschool Dronten
Begeleider:	Frans van Erp
Datum:	6 april 2021

DISCLAIMER

Dit rapport is gemaakt door een student van Aeres Hogeschool als onderdeel van zijn/haar opleiding. Het is géén officiële publicatie van Aeres Hogeschool. Dit rapport geeft niet de visie of mening van Aeres Hogeschool weer. Aeres Hogeschool aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade voortvloeiend uit het gebruik van de inhoud van dit rapport.

VOORWOORD

Voor u ligt de scriptie 'Verduurzaming hippische sector', waarbij er onderzoek gedaan is naar de huidige verduurzamingsontwikkelingen in de primaire hippische sector en de mening van de hippische ondernemer met betrekking tot dit onderwerp. Deze scriptie dient als afstudeeronderzoek voor mijn opleiding Hippiëche Bedrijfskunde aan de Aeres Hogeschool Dronten en heeft plaatsgevonden tijdens de periode van november 2020 tot en met april 2021.

Het onderwerp voor het onderzoek is tot stand gekomen in samenwerking met Rabobank Zwolle, specialistenteam paardenhouderij, en mijn begeleider vanuit de opleiding, Frans van Erp. Tijdens dit onderzoek wordt er gebruik gemaakt van literatuuronderzoek en een enquête, wegens de uitbraak van Covid-19 zijn de onderzoeksmethodes beperkt gebleven. Vanuit Rabobank Zwolle ben ik geholpen met brainstormen, verzamelen van informatie en het verspreiden van de enquête. Vanuit Aeres Hogeschool Dronten ben ik geholpen door mijn begeleider, Frans van Erp en mijn mentor Toine van Westing. Hier kon ik altijd terecht met mijn vragen over het onderzoek en de lay-out van mijn scriptie.

Graag wil ik Rabobank Zwolle bedanken voor de begeleiding, ondersteuning en hulp die ik gekregen heb tijdens het uitvoeren van mijn onderzoek. Daarnaast hoop ik dat mijn scriptie van toegevoegde waarde kan zijn voor de bank. Verder wil ik Frans van Erp bedanken voor de tijd, energie, begeleiding en feedback tijdens dit traject. Hierdoor bleef ik gemotiveerd en mezelf uitdagen om mijn onderzoek zo waardevol mogelijk te maken. Ook wil ik mijn mentor, Toine van Westing, bedanken voor het brainstormen over mijn onderzoeksonderwerp en het formuleren van goede hoofd- en deelvragen. Als laatste wil ik de FNRS bedanken voor de hulp die geboden is bij het verspreiden van de online enquête en de feedback op de enquêtevragen.

Ik wens u veel leesplezier toe en hoop dat u zich na het lezen van mijn scriptie nog verder wil verdiepen in de verduurzaming van de hippische sector.

Liona Schipper

Harderwijk, 28 maart 2021

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	3
Afkortingen	5
Samenvatting	6
Samenvatting (Engels).....	7
1. Inleiding.....	8
1.1 Leeswijzer	10
2. Materiaal en methode	11
2.1 Onderzoekskeuzen	11
2.1.1 Online informatie	12
2.1.2 Basisbehoefte middels enquête.....	12
2.1.3 Hulp van organisaties	12
2.1.4 Verwachtingen onderzoek	13
3. Resultaten	14
3.1 Huidige mogelijkheden voor verduurzamen	14
3.1.1 Voor- en nadelen van verduurzamen.....	14
3.1.2 Duurzaamheid van het paard.....	14
3.1.3 Duurzaamheid van de accommodatie	15
3.1.4 Meest genoemde verduurzamings opties.....	16
3.2 Helpende organisaties.....	17
3.3 Uitkomst enquête	19
3.3.1 De respondenten.....	19
3.3.2 Algemene informatie	19
3.3.3 Duurzaamheids ontwikkelingen	21
3.3.4 Stellingen.....	22
3.3.5 Manier van informatie verzamelen ondernemer.....	22
3.3.6 Financiële ondersteuning	23
4. Conclusie	25
5. Discussie.....	27
6. Aanbevelingen.....	29
Bibliografie	30
Bijlage 1: Sustainable development goals (EU)	32
Bijlage 2: Plaatsing KWPN bij WBFSH.....	33
Bijlage 3: Adviespartijen NOC*NSF	34
Bijlage 4: Enquête	35
Bijlage 5: Resultaten enquête	38

AFKORTINGEN

Hieronder een overzicht van de afkortingen die aan bod komen tijdens dit onderzoek. De afkortingen staan op alfabetische volgorde.

Afktorting	Betekenis
ABAB	Accountants Bureau Advies Bureau
BVHH	Bond van Hengstenhouders
CeBoPa	Centrale Bond van Paardenhandelaren in Nederland
CO2	Koolstofdioxide
EIA	Energie-Investeringsaftrek
EU	Europese Unie
FEI	Fédération Equestre International
FGHS	Brancheorganisatie voor Sportleveranciers
FNHB	Federatie van Nederlandse Hippische brancheorganisaties
FNRS	Federatie van Nederlandse Ruitersportcentra
HAS	Hogere Agrarische School
KNHS	Koninklijke Nederlandse Hippische Sportfederatie
KNMvD	Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde
KPW	Keurmerk Paard en Welzijn
KWPN	Koninklijke Warmbloed Paardenstamboek Nederland
LLTB	Limburgse Land- en Tuinbouwbond
LTO	Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland
MDV	Maatlat Duurzame Veehouderij
MIA	Milieu-Investeringsaftrek
MVO	Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen
NAS	Nationale klimaatadaptatiestrategie
NDR	Nederlandse Draf- en Rensport
NOC*NSF	Nederlands Olympisch Comité * Nederlandse Sport Federatie
NRO	Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek
NVFD	Nederlandse Vereniging voor Fysiotherapie bij Dieren
NVH	Nederlandse Vereniging van Hoefsmeden
NVVGP	Nederlandse Vereniging voor Gebitsverzorging bij het Paard
NVWA	Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit
OFGV	Omgevingsdienst Flevoland en Gooi- en Vechtstreek
SMK	Stichting Milieukeur
SRP	Sectorraad Paard
VHO	Vereniging Hengsten Opfokkers
VN	Verenigde Naties
VPETN	Vereniging Paarden Export en Transport Nederland
VPSN	Vereniging Paarden Sportmassieurs Nederland
VS	Verenigde Staten
VSN	Verenigde Sportpaardenhandel Nederland
WBFSH	World Breeding Federation for Sport Horses
WMP	Welzijn Monitor Paard
ZLTO	Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie

SAMENVATTING

Vanuit de EU is er in 2015 een VN-Agenda 2030 aangenomen door de wereldleiders die een kader vormt voor de duurzame ontwikkelingen wereldwijd. De Nederlandse overheid wil in 2030 49% minder CO₂ uitstoten ten opzichte van 1990. In 2050 moet dat 95% minder zijn. Ook de agrarische sector krijgt de duurzaamheidsopgaven mee, maar krijgt vaak kritiek dat het te langzaam gaat. Onder de agrarische sector valt ook de paardenhouderij. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt: **“Wat is het draagvlak van de primaire Nederlandse hippische ondernemer op het gebied van verduurzaming van de sector?”**

Middels een literatuuronderzoek is er gekeken naar de huidige mogelijkheden voor verduurzamen binnen de hippische sector en welke organisaties hier hulp bij bieden. Op basis van deze kennis is er een online enquête uitgezet onder de primaire hippische ondernemers. Middels deze enquête is gezocht naar de mening van de deze ondernemers over de verduurzaming van de sector en de verduurzaming van zijn/haar bedrijf.

Voor de hippische sector zijn er nog geen eisen of richtlijnen die betrekking hebben op verduurzaming. Wel wordt hieraan gewerkt middels het opstellen van een ‘Maatlat Duurzame Paardenhouderij’. Verduurzaming van hippische sector kan opgesplitst worden tussen verduurzaming van het paard (welzijn) en verduurzaming van de accommodatie. Volgens een meerderheid van de ondernemers heeft verduurzaming met name betrekking op de accommodatie. Led verlichting en natuurlijk licht zijn op dit gebied al het meest gerealiseerd. Zonnepanelen en regenwateropvang en infiltratie systemen liggen bij veel ondernemers op de planning. Op het gebied van duurzaamheid van het paard wordt met name gekeken naar welzijn, gezondheid en sociaal contact. Deze punten komen ook terug in het KPW met de 10 geboden. 92% van de ondernemers vinden verduurzaming van de sector belangrijk en 60% vindt ook dat ze zich er al voldoende voor inzetten. De overige 40% vindt dat dit altijd beter kan of hebben moeite dit te realiseren met de huidige financiële mogelijkheden. Een meerderheid vindt dat de sector achterloopt met verduurzamen. Om het verduurzamen eenvoudiger te maken voor de ondernemers geven zij aan meer subsidiemogelijkheden te willen en meer geld voor investeringen. De organisaties binnen die hippische sector bieden vooral hulp met het verduurzamen van het paard (welzijn). Organisaties die verder van de sector afstaan, zoals ABAB of NOC*NSF, richten zich meer op de verduurzaming van de accommodatie en het adviseren bij subsidieaanvragen.

De conclusie luidt als volgt: Voor de primaire Nederlandse hippische ondernemer is er daadwerkelijk draagvlak op het gebied van verduurzaming. Diverse partijen, zowel binnen als buiten de sector, bieden hulp als het gaat om verduurzaming van het paard of verduurzaming van de accommodatie. De hippische ondernemer kan deelnemen aan groenprojecten of gebruik maken van subsidiemogelijkheden bij bijvoorbeeld het aanschaffen van zonnepanelen. Veel ondernemers zijn al bezig met verduurzamen, maar duidelijkheid op dit gebied mist nog. De ‘Maatlat Duurzame Paardenhouderij’ kan hier invulling aan geven, al zeggen de ondernemers zelf weinig behoefte te hebben aan richtlijnen en regelgeving op dit gebied.

De uitbraak van Covid-19 heeft dit onderzoek beperkt in de mogelijkheden. Interviews en bedrijfsbezoeken hadden een duidelijker beeld kunnen schetsen van de huidige verduurzaming op diverse bedrijven. Een vervolgonderzoek om dieper in te kunnen gaan op de resultaten van de enquête is aan te bevelen. De HAS Hogeschool kan hier verder op ingaan bij de Hippische Monitor. Stichting Milieukeur zal de ‘Maatlat Duurzame Paardenhouderij’ meer onder de aandacht moeten brengen en in gesprek moeten gaan met de ondernemers om te kijken waar behoefte aan is. Hippische organisaties zouden de subsidiemogelijkheden meer onder de aandacht kunnen brengen om de kennis van de ondernemers te verbreden. Banken zullen meer tijd moeten stoppen in het analyseren van de financiële situatie van hippische bedrijven (cashflow, liquiditeit, inkomsten, uitgaven). Dit zou het voor ondernemers makkelijker maken een financiering aan te vragen voor groene investeringen.

SAMENVATTING (ENGELS)

From de EU, a UN Agenda 2030 was adopted by world leaders in 2015 that provides a framework for sustainable developments worldwide. De Dutch government wants to emit 49% less CO₂ compared to 1990. By 2050, it should be 95% less. The agricultural sector is also affected by the sustainability challenges but is often criticized for moving too slowly. The agricultural sector also includes horse farming. The main question of this study is as follows: **“What is the support base of the primary Dutch equine entrepreneur in terms of making the sector more sustainable?”**

Using a literature study, the current possibilities for increasing sustainability within the equestrian sector and which organizations offer help with this were examined. Based on this knowledge, an online survey was conducted among the primary equine entrepreneurs. Through this survey, the opinion of these entrepreneurs about the sustainability of the sector and the sustainability of his/her company was sought.

For the equestrian sector, there are no requirements or guidelines related to sustainability. However, this is being worked on by drawing up a ‘Yardstick for Sustainable Horse Keeping’. Preservation of the equestrian sector can be divided into the preservation of the horse (welfare) and preservation of the accommodation. According to a majority of the entrepreneurs, preservation mainly concerns accommodation. LED lighting and natural light have already been realized the most in this area. Solar panels and rainwater collection and infiltration systems are planned by many entrepreneurs. In terms of the sustainability of the horse, the focus is on welfare, health, and social contact. These points are also reflected in the KPW with the 10 commandments. 92% of the entrepreneurs think that making the sector more sustainable is important and 60% also think that they are already doing enough. The other 40% feel there is always room for improvement or have difficulty in achieving this with the current financial possibilities. A majority believes that the sector is lagging behind in terms of increasing sustainability. To make it easier for entrepreneurs to become more sustainable, they indicate that they would like to see more subsidy possibilities and more money for investments. The organizations within the equestrian sector mainly offer help with the sustainability of the horse (welfare). Organizations that are further away from the sector, such as ABAB of NOC*NSF, focus more on making the accommodation more sustainable and advising on subsidy applications.

The conclusion is as follows: for the primary Dutch equestrian entrepreneur, there is real support in the field of sustainability. Various parties, both within and outside the sector, offer help when it comes to making the horse or the accommodation more sustainable. The equestrian entrepreneur can participate in green projects or make use of subsidies, for example for the purchase of solar panels. Many entrepreneurs are already working on sustainability, but clarity in this area is still lacking. The ‘Yardstick for Sustainable Horse Keeping’ can give substance to this, although the entrepreneurs themselves say they have little need for guidelines and regulations in this area.

The outbreak of Covid-19 has limited the possibilities for this research. Interviews and company visits could have painted a clear picture of the current sustainability situation at various companies. A follow-up study to go deeper into the results of the survey is recommended. The HAS University of Applied Sciences can elaborate on this in the Equestrian Monitor. Stichting Milieukeur should bring the ‘Yardstick for Sustainable Horse Keeping’ more to the attention and enter into dialogue with the entrepreneurs to see what is needed. Equestrian organizations should bring the possibilities of subsidies more to the attention to broaden the knowledge of the entrepreneurs. Banks will have to put more time into analyzing the financial situation of equestrian companies (cash flow, liquidity, income, expenses). This would make it easier for entrepreneurs to apply for financing for green investments.

1. INLEIDING

Verduurzaming, een woord waar niemand meer omheen kan. Zonnepanelen, windenergie, elektrische auto's en recycling zijn enkele voorbeelden hiervan, maar wat is verduurzaming nu eigenlijk? Verduurzaming betekent iets duurzaam maken en iets duurzaam maken houdt volgens het Van Dale woordenboek in: 1. lang durend 2. aan weinig slijtage of bederf onderhevig 3. het milieu weinig belastend (Dikke van Dale, 2020).

Het belang van verduurzamen ligt niet bij één specifieke sector, niet bij één specifiek land, niet bij één specifiek onderwerp. Verduurzaming heeft wereldwijd betrekking op drie punten, namelijk economisch, sociaal en milieu. Vanuit de EU is er in 2015 een VN-Agenda 2030 aangenomen door de wereldleiders die een kader vormt voor de duurzame ontwikkelingen wereldwijd. Er zijn 17 doelstellingen in de agenda gezet, deze zijn terug te vinden in bijlage 1, die ervoor moeten zorgen dat armoede in de wereld is uitgeroeid en duurzame ontwikkeling een feit is waarbij niemand achter mag blijven. Deze doelen hebben betrekking op de volgende punten: (Europese Commissie, sd)

- Menselijke waardigheid
- Regionale en wereldwijde stabiliteit
- Een gezonde planeet
- Eerlijke en veerkrachtige samenlevingen
- Welvarende economieën

In Nederland is aan de hand van het VN-klimaatakkoord een klimaatwet in het leven geroepen. Door middel van een nationaal klimaatakkoord krijgt deze wet meer richting. De Nederlandse overheid wil in 2030 49% minder CO₂ uitstoten ten opzichte van 1990. In 2050 moet dat 95% minder zijn. Dit is nodig om de temperatuur op aarde niet verder te laten stijgen dan anderhalve graad (Klimaatakkoord, sd). De overkoepelende Nederlandse strategie op het gebied van klimaatadaptatie is de NAS (Nationale Klimaatadaptatiestrategie). Deze geeft per sector aan wat de gevolgen zijn van de klimaatverandering en ook hoe de sector hiermee om kan gaan (Nationale klimaatadaptatiestrategie 2016 (NAS), sd).

Ook de agrarische sector krijgt de duurzaamheidsopgaven mee, maar krijgt vaak kritiek dat het te langzaam gaat. Onder de agrarische sector valt ook de paardenhouderij. Wat houdt verduurzaming van de paardenhouderij nu precies in? Moeten de primaire ondernemers in de paardenhouderij zich richten op zonnepanelen en ledverlichting of zit de verduurzaming in de levensduur van de paarden?

Vaak wordt Nederland vergeleken met een kikkerlandje, omdat het in vergelijking met andere landen een klein oppervlak heeft. Toch is ons land binnen de hippische sector internationaal een grote schakel. In 2017 waren er in Nederland zo ongeveer 1,2 miljoen paardensportvolgers, wat betekent dat bijna 7% van de Nederlandse bevolking bezig is met deze sport. Daarnaast ligt de omzet van deze sector jaarlijks tussen de 1,5 en 2 miljard euro, zijn er ongeveer 400.000 actieve ruiters en 450.000 paarden in Nederland verdeeld over 10.000 paarden(sport) bedrijven en 3.000 ruitersportcentra en -verenigingen (KNHS, 2017).

Uit de ABAB-cijfers 2019 blijkt dat voor het derde jaar op rij de omzet van de pensionstallen en ruitersportcentra gestegen is (Verkuylen, 2019). Dit heeft met name betrekking op de manege-, pension- en horeca-activiteiten. Daartegenover staat ook een stijging van de kosten, waardoor de uiteindelijke winst minder is. De omzetstijging van de pensionstallen wordt gerealiseerd door overige activiteiten, zoals lesgeven. Uit tabel 2 blijkt dat de opbrengst per stallingsplaats bij ruitersportcentra met name wordt gerealiseerd door omzet uit manageactiviteiten. De stijging van de kosten heeft twee redenen. Hogere strokosten komen voort uit droge zomers, waardoor er minder aanbod is van stro. Daarnaast worden er meer investeringen gedaan, zoals zonnepanelen of vervangen van daken, waardoor energielasten kunnen dalen maar afschrijvingen en rentelasten stijgen. (Verkuylen, 2019)

	2014	2015	2016	2017	2018
Pensionstallen	2.600	2.584	2.962	3.238	3.401
	4,8%	-0.6%	12.8%	8.5%	5.0%
Ruitersportcentra	6.407	6.392	6.770	6.775	7.266
	7.9%	-0.2%	5.6%	0.1%	7.2%
Waarvan:					
Manege-activiteiten	4.442	4.526	4.576	4.420	4.735
Pensionactiviteiten	978	920	1.160	1.104	1.149
Horeca-activiteiten	670	744	853	1.016	1.109

Tabel 1 Omzet per stallingsplaats per jaar (Hippische Monitor, 2019)

Het is duidelijk dat de hippische sector in Nederland het best goed doet, zowel nationaal als internationaal. De titel van een artikel in de Nieuwe Oogst luidt: 'Nederlandse paardensector scoort internationaal'. Deze titel wordt op de voet gevolgd door de zin: 'Met een omzet van 2 miljard euro per jaar, 10.000 bedrijven en 450.000 dieren is de Nederlandse paardensector er één om rekening mee te houden.' (Stomps, 2019). Het Koninklijk Warmbloed Paarden Stamboek Nederland (KWPN) is een grote schakel als het gaat om het fokken van sportpaarden voor de disciplines dressuur, springen en eventing. Deze paarden worden internationaal verhandeld en presteren goed op hoog niveau. In 2020 staat dit stamboek zelfs op nummer 1 voor alle drie de disciplines bij het World Breeding Federation for Sport Horses (WBFSH), zie bijlage 2 (WBFSH, 2020).

Ook bij de Fédération Equestre Internationale (FEI) staat Nederland bekend als een succesvol land. Deze overkoepelende organisatie van de paardensport organiseert grote internationale wedstrijden en heeft een grote naam opgebouwd binnen de sector. In 2020 is er een stuk geschreven over de Nederlandse paardensector (Salem, 2020), hier enkele uitspraken:

'From Dressage to Driving and everything in between, Dutch equestrians have won coveted medals, led the world rankings, and wowed judges with their stellar performances.'

'Horse shows abound (about 7.300 per year), especially in Rotterdam, Den Bosch, Valkenswaard, and the capital, Amsterdam which is easily reached from other locations in Europe. Some of the most prestigious events include FEI World Cup and FEI Nations Cup qualifiers, as well as the FEI European Championships and the FEI Eventing Nations Cup Finals at Boekelo, which are part of the Military Boekelo International Horse Trails.'

'Two famous horse breeds come from the Netherlands: the Friesian horse and the Dutch Warmblood.' (Salem, 2020)

In 2013 verkocht Nederland van het stamboek KWPN ongeveer 200 miljoen euro aan paarden naar het buitenland en exporteert het Friesche Paarden Stamboek jaarlijks ongeveer 1.500 paarden wereldwijd. Naast het exporteren van paarden krijgt Nederland ook veel bezoek van buitenlandse ruiters en trainers die kennis willen bemachtigen voor hun vakgebied. Vanuit Europa, het Midden Oosten, China en de VS is de vraag groot naar Nederlandse paardenkennis. (KNHS, 2017). Nederland heeft als klein land veel grote namen binnen de hippische sport, denk hierbij aan Anky van Grunsven, Hans Peter Minderhoud en Edward Gal voor dressuur. Harrie Smolders, Maikel van der Vleuten en Marc Houtzager voor het springen. IJsbrand of Bram Chardon en Koos de Ronde voor het menen.

Als er wordt gedacht aan de hippische sector, denkt men aan Nederland. Er is veel kennis over het welzijn van het paard, de verzorging, de training en de fokkerij, maar is er ook veel kennis over het verduurzamen van deze sector? En hoe kijkt de primaire hippische ondernemer hier eigenlijk zelf tegenaan? Zit de verduurzaming in de hoek van het welzijn verbeteren, dus de duurzaamheid van het paard, of moet er meer gezocht worden naar het verduurzamen van de accommodatie? Zijn de ondernemers hier al mee bezig? En zo ja, welke mogelijkheden zijn er dan?

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt:

“Wat is het draagvlak van de primaire Nederlandse hippische ondernemer op het gebied van verduurzaming van de sector? “

Om deze vraag correct te kunnen beantwoorden, zijn eerst de volgende deelvragen onderzocht:

1. Wat zijn de huidige mogelijkheden voor verduurzamen binnen de primaire hippische sector?
2. Welke organisaties bieden hulp aan de primaire hippische ondernemer voor de verduurzaming van zijn/haar bedrijf?
3. Wat is de mening van de primaire hippische ondernemer als het gaat om verduurzaming van de sector en zijn/haar bedrijf?

Het belang van het onderzoek ligt met name op de visie van de primaire ondernemers binnen deze sector op verduurzaming. Paardenmagazines staan vol met informatie, maar zodra het gaat over verduurzamen wordt het algemeen of wordt ingezoomd op één specifieke ondernemer. Duurzaamheid is een containerbegrip. Tijdens dit onderzoek is er gezocht naar wat verduurzaming nu precies inhoudt voor de primaire hippische ondernemer en wat de mening is van deze doelgroep. Wat heeft deze ondernemer nodig om verder te verduurzamen? Waarom wil een ondernemer wel of niet verduurzamen? Welke mogelijkheden zijn er al om te verduurzamen?

De uitkomst van dit onderzoek is sectorbreed en kan een aanvulling zijn op de huidige ontwikkelingen binnen deze branche. Dit onderzoek kan ondersteuning bieden aan de sector om zo grote sprongen te maken in de verduurzaming op zowel praktische gebied, als wet- en regelgeving. Door de ondernemers die deze sector maken een stem te geven, wordt de visie van de ondernemers omtrent verduurzaming duidelijker en is het voor de overige partijen, zoals banken, verzekeringsmaatschappijen, adviesbureaus of productontwikkelaars, interessant om hierop in te spelen.

1.1 LEESWIJZER

De volgorde van de hoofdstukken representeren ook de volgorde waarin het onderzoek is uitgevoerd. Na het lezen van de inleiding, waarin kennis gemaakt is met het onderwerp en de sector, de ‘knowledge gap’ kenbaar is geworden en de hoofd- en deelvragen gevormd zijn (H1), is er gekeken naar de onderzoeksmethode die past bij dit onderzoek (H2). Dit zal per deelvraag kunnen verschillen om zo de juiste antwoorden bij de (deel)vragen te krijgen. Dit is het punt waarop het onderzoek van start is gegaan en informatie verzameld is om het antwoord op de hoofdvraag te vinden. Een overzicht van de gevonden resultaten zijn vervolgens overzichtelijk in kaart gebracht (H3). Aan de hand van deze uitkomsten is er een conclusie getrokken met betrekking tot de hoofd- en deelvraag(en) (H4). Vervolgens is er teruggekeken naar het onderzoek en de keuzes die er gemaakt zijn (H5). Dit wordt opgevolgd door ruimte voor aanbevelingen, mocht er interesse zijn om dit onderzoek nogmaals uit te voeren (H6).

De gebruikte bronnen zijn terug te vinden in de bibliografie. Bronnen van informatie die als toelichting dienen voor het onderzoek zijn terug te vinden in de diverse bijlagen. Wanneer een bijlage als bron gebruikt is, is dit vermeld in het hoofdstuk zelf.

2. MATERIAAL EN METHODE

Er mist nog één onderzoek als het gaat over verduurzamen, namelijk het onderzoek naar de mening van de primaire hippische ondernemer zelf. Want waarom roept iedereen dat de agrarische sector (en daarmee de paardenhouderij) achterloopt? Is dat omdat er nog geen duidelijke verduurzamingsdoelen zijn? Komen die er eigenlijk wel of moet de ondernemer hier zelf invulling aan geven?

2.1 ONDERZOEKSKEUZEN

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt:

“Wat is het draagvlak van de primaire Nederlandse hippische ondernemer op het gebied van verduurzaming van de sector? “

Om hier antwoord op te kunnen geven is het van belang om diverse soorten onderzoek te verrichten. Per deelvraag is het type onderzoek beschreven:

Wat zijn de huidige mogelijkheden voor verduurzamen binnen de hippische sector?

Type onderzoek: Literatuuronderzoek

Om meer te weten te komen over de huidige verduurzaming binnen deze sector is er eerst gekeken naar de al bestaande mogelijkheden. Als een ondernemer wil verduurzamen, welke mogelijkheden heeft hij of zij dan om uit te kiezen. Er is verduurzaming op het gebied van welzijn en op het gebied van accommodaties. Beide vormen van verduurzamen zijn bekeken en worden uitgelegd. Deze informatie speelt uiteindelijk een rol in de enquête die is uitgezet om de mening van de primaire hippische ondernemers in Nederland te verzamelen. Paragraaf 2.1.2. zal de enquête verder toelichten.

Welke organisaties bieden hulp aan de hippische ondernemer voor de verduurzaming van zijn/haar bedrijf?

Type onderzoek: Literatuuronderzoek

De sector kent veel organisaties, maar houden deze zich al bezig met de verduurzaming? En zo ja, op welke manier? Dit moet overzichtelijk gemaakt worden. Ook kan het zijn dat een organisatie buiten de hippische sector hulp kan bieden aan de hippische ondernemers als het gaat om verduurzaming. Door in kaart te brengen welke organisatie hulp kan bieden en op wat voor manier, biedt dat overzicht voor de hippische ondernemer wanneer hij/zij de stap naar verduurzaming wil maken met zijn/haar bedrijf. Als aanvulling is er in de enquête gekeken naar wat de ondernemer zelf een fijne manier vindt om informatie in te winnen over verduurzaming. Er is ook een organisatie benaderd die hulp heeft geboden bij het verspreiden van de enquête onder de primaire hippische ondernemers, dit is verder toegelicht in paragraaf 2.1.3. Paragraaf 2.1.2. zal de enquête verder toelichten.

Wat is de mening van de primaire hippische ondernemer als het gaat om verduurzaming van de sector en zijn/haar bedrijf?

Type onderzoek: Enquête

Er is online veel informatie te vinden over verduurzaming, maar weinig informatie over hoe de primaire ondernemers binnen deze sector er tegenaan kijken. Dit kan cruciale informatie zijn in het vormgeven van verduurzaming binnen de sector. Niet alleen de hippische sector en haar organisaties hebben hier baat bij, maar ook bedrijven zoals adviesbureaus, productontwikkelaars, verzekeringsmaatschappijen of banken. Daarnaast is er middels de enquête gekeken hoever de ondernemers als zijn met verduurzamen en of ze het überhaupt belangrijk vinden. Paragraaf 2.1.2. zal de enquête verder toelichten.

2.1.1 ONLINE INFORMATIE

Diverse websites, online documenten en rapporten vormen het antwoord op deelvraag 1 en 2, wat het onderzoek dichterbij het antwoord op de hoofdvraag brengt. Het onderzoek is dan ook van start gegaan met het literatuuronderzoek om deze informatie te kunnen gebruiken bij het opstellen van de enquêtevraag en de informatie vanuit de enquête correct te kunnen verwerken. Dit online onderzoek is daarom van groot belang.

Belangrijk bij het gebruik van online bronnen is dat de bron betrouwbaar is. Tijdens dit onderzoek is er bij de bronnen gelet op de volgende punten:

- Bron is een bekende organisatie binnen de hippische- of agrarische branche
- Bron is wetenschappelijk
- Bron is vanuit een hogere instelling (overheid of gemeente) gepubliceerd

2.1.2 BASISBEHOEFTE MIDDELS ENQUÊTE

Vanwege Covid-19 zijn de onderzoeksmethodes beperkt. Langs gaan bij bedrijven wordt niet aanbevolen en het liefst gebeurt alles digitaal. Dit maakt dat er bij dit onderzoek gekozen is voor een online enquête.

Het onderzoek is zowel kwalitatief als kwantitatief. Er is namelijk onderzoek gedaan naar een mening, een ervaring of een gedachtegang van de ondernemer, maar er worden ook kwantitatieve resultaten verzameld, zoals hoeveel procent van de ondernemers heeft duurzame investeringen gedaan in zijn/haar bedrijf. De enquête is online ingevuld en bevat gesloten vragen. De reden hiervoor zal later worden toegelicht (paragraaf 2.1.4). Dit betekent dat de resultaten in grafieken/tabellen getoond zijn wat kwantitatieve gegevens zijn. Echter biedt de enquête ook de mogelijkheid om een antwoord toe te lichten wat heeft gezorgd voor kwalitatieve gegevens.

Het doel van de enquête was om zoveel mogelijk respons te krijgen, verspreid door heel Nederland en een groep die bestaat uit primaire hippische ondernemers die allemaal een ander soort stal hebben van verschillende grootte. Door hulp in de schakelen van een hippische organisatie bij het online verspreiden van de enquête, was er gehoopt op 100-150 respons.

2.1.3 HULP VAN ORGANISATIES

Het doel was om met veel respons een beeld te krijgen van de 'basisbehoefte' en 'basiskennis' van de primaire hippische ondernemer met betrekking tot duurzaamheid. Er kan wel een advies worden geschreven richting de ondernemer over hoe hij/zij het beste het bedrijf kan verduurzamen, maar als dit niet aansluit bij de behoefte is de kans dat het advies wordt opgevolgd klein.

In het literatuuronderzoek worden veel organisaties in beeld gebracht. Deze organisaties hebben een groot netwerk en door hulp in te schakelen biedt dit netwerk een kans op veel respons op de enquête. In dit geval is er contact gezocht met de FNRS, aangezien deze organisatie veel contact heeft met de doelgroep voor dit specifieke onderzoek (primaire hippische ondernemers). De online link van de enquête is gedeeld via de sociale media van de FNRS. Zo is de kans op veel respons vergroot.

2.1.4 VERWACHTINGEN ONDERZOEK

De enquête bestaat uit 20 gesloten vragen, waarbij een antwoord toelichten in enkele gevallen mogelijk is. De reden dat er gekozen is voor zoveel mogelijk gesloten vragen, is omdat de invultijd van de enquête hiermee kort blijft. Het streven was om de invultijd tussen de 3-5 minuten te houden, dit was uiteindelijk 5 minuten. Gesloten vragen kosten minder tijd, wat maakt dat meer mensen wellicht de tijd nemen om de enquête in te vullen. Als toevoeging was er wel de optie om sommige antwoorden toe te lichten, zodat er bij deze vragen een betere conclusie getrokken kon worden. De verwachting was dat er tussen de 100 en 150 reacties zouden komen op de enquête in verband met de samenwerking met de FNRS. De enquêtevragen zijn terug te vinden in bijlage 4. Middels deze enquête kan er uiteindelijk een goed beeld geschetst worden van de kennis, ervaring en persoonlijke mening van de primaire hippische ondernemer over de verduurzaming van de sector.

De vragen van de enquête zijn opgesteld in de hoop dat er conclusies getrokken konden worden met betrekking tot de volgende punten:

- Zijn de bedrijven die al bezig zijn met verduurzamen gevestigd in één specifieke provincie?
- Is de duurzaamheid van het bedrijf wel of niet te linken aan:
 - o Aantal jaar ervaring van de ondernemer?
 - o Type bedrijf?
 - o Omvang bedrijf?
- Vindt de sector verduurzaming belangrijk?
- Houdt de sector zich bezig met verduurzamen?
- Hoe komt de ondernemer aan informatie over verduurzamen van het bedrijf?
- Op welke manier blijft de ondernemer graag op de hoogte van ontwikkelingen?
- Wat is volgens de ondernemer een duurzaam hippisch bedrijf (welzijn/accommodatie/bedrijfsvoering)?
- Vindt de sector zelf ook dat zij achterloopt op verduurzaming?
- Welke bank de ondernemer het snelst zal benaderen voor financieringsadvies?
- Is de sector van mening dat verduurzamen lastiger is in de agrarische sector?

3. RESULTATEN

De resultaten van de deelvragen zullen in dit hoofdstuk ieder apart behandeld worden. Waar mogelijk is gebruik gemaakt van grafieken en tabellen om overzicht te bieden.

3.1 HUIDIGE MOGELIJKHEDEN VOOR VERDUURZAMEN

Bij de eerste deelvraag was het de bedoeling om meer inzicht te krijgen in de mogelijkheden die de primaire hippische ondernemer heeft om zijn/haar bedrijf te verduurzamen. Deze deelvraag is in stukjes gehakt om zo alle aspecten binnen deze deelvraag te kunnen belichten.

3.1.1 VOOR- EN NADELEN VAN VERDUURZAMEN

Niet alleen in de hippische sector is verduurzaming een actueel onderwerp. Wereldwijd zijn veel bedrijven en individuen in meer of mindere mate bezig met het verduurzamen van zijn/haar levensstijl of bedrijfsvoering. Er speelt rondom dit onderwerp ook een sociale druk, want niemand wil achterblijven. In tegendeel zelfs, mensen willen juist een steentje bijdragen om zo een betere en gezonde planeet achter te laten voor de komende generaties. Doordat er steeds meer subsidies en steun lijkt te komen vanuit de overheid is de drempel om duurzaam te investeren voor een bedrijf ook kleiner, maar dit is uiteraard niet voor ieder sector even makkelijk. Enkele voor- en nadelen van verduurzaming zijn op een rijtje gezet door 'De Duurzame Adviseurs':

Voordelen	Nadelen
Kostenbesparing Beter imago Interessante partner voor overheden/investeerders Gedreven medewerkers Klaar voor toekomstige wetgeving Prijsverhoging van product/dienst	Eerst zaaien, dan oogsten Keerzijde van 'in the spotlight' staan Wantrouwen bij de consument De morele balans

Tabel 2 Voor- en nadelen verduurzamen (Waarom duurzaam ondernemen? Dit zijn de voor- en nadelen, sd)

3.1.2 DUURZAAMHEID VAN HET PAARD

Als het paard bekeken wordt als product dan is welzijn de belangrijkste factor om dit product zo duurzaam mogelijk te maken. Vanaf 2012 is het Welzijn Monitor Paardenhouderij (WMP) in het leven geroepen om meer aandacht te vragen voor het welzijn van deze dieren. Daarop volgend is het Keurmerk Paard en Welzijn ontwikkeld om bedrijven die goed zorgen voor het welzijn van de paarden te onderscheiden van de bedrijven waar dit nog achterloopt. Sectorraad Paarden (SRP) heeft dit keurmerk in beheer en heeft hiervoor de Stichting Welzijn Paard opgericht. Deze stichting heeft de 10 geboden van het paard opgesteld die aangeven waar het keurmerk voor staat. Deze 10 geboden klinken als volgt: (Keurmerk paardenwelzijn, sd)

1. Laat mij niet langer dan 6 uur zonder ruwvoer
2. Geef mij eerst ruwvoer en dan pas krachtvoer
3. Laat mij onbeperkt vers water drinken
4. Zorg ervoor dat ik altijd mijn omgeving kan zien
5. Zorg ervoor dat ik kan rusten
6. Laat mij contact hebben met andere paarden
7. Laat mij dagelijks vrij bewegen
8. Zorg ervoor dat ik zo min mogelijk stress heb
9. Zorg voor mijn veiligheid
10. Zorg voor mijn gezondheid

Figuur 1 Keurmerk Paardenwelzijn

Wanneer iemand twijfelt over het welzijn van een dier kan er ook online een welzijnscheck gedaan worden via de SRP website. Als er weinig basiskennis is over de behoefte van een paard kan dit erg interessant en informatief zijn om zo de algemene kennis van de paardenhouders en de duurzaamheid van het paard te vergroten.

Als aanvulling op de welzijnscheck en het keurmerk is er een 'Gids Goede Praktijken' ter beschikking gesteld om kennis bij te brengen aan alle paardenhouders. Wanneer iemand goed en verantwoord paarden wil houden is dit een kleine samenvatting van de natuurlijke behoeftes van het paard, denk hierbij aan voeding, huisvesting, beweging, gezondheid, gedrag, transport en verankeringen die aan bod komen. Deze 'tips' kunnen het welzijn van het dier bevorderen.

Alle adviezen en documenten die te vinden zijn over het welzijn van het paard zijn gebaseerd op de in 1965 opgestelde (5) vrijheden van het rapport van Commissie Brambell. Als het dier één of meer van deze vrijheden (chronisch) tekort komt kan het welzijn van het dier in het geding zijn en kan er niet gesproken worden over duurzaam paarden houden. (Sectorraad Paarden, 2019)

1. (Paarden moeten) vrij zijn van honger, onjuiste voeding en dorst
2. (Paarden moeten) vrij zijn van fysieke en thermale ongemakken
3. (Paarden moeten) vrij zijn van pijn, letsel en ziekte
4. (Paarden moeten) vrij zijn van angst en chronische stress
5. (Paarden moeten) vrij zijn hun natuurlijke (soorteigen) gedrag te uiten

De NVWA heeft diverse wetten en regelgevingen verbonden aan het houden van paarden en pony's, wat betekent dat wanneer het welzijn in geding is er ook daadwerkelijk boetes uitgedeeld kunnen worden of andere gevolgen aan kunnen hangen. De punten uit de regelgeving van de NVWA komen overeen met de hierboven benoemde punten van de SRP en Brambell. Naast de huisvesting komen er ook andere onderwerpen aan bod, zoals het zelf doden van paarden en pony's, transport en het verrichten van lichamelijke ingrepen. (Welzijnseisen paarden, sd)

3.1.3 DUURZAAMHEID VAN DE ACCOMMODATIE

Naast de duurzaamheid van het paard als 'product' kan er ook gekeken worden naar de accommodatie van de paardenhouderij. Er is nog geen Maatlat Duurzame Veehouderij (MDV) voor de paardenhouderij, maar de sector is wel positief over de verkenning hiervan. Het LTO Nederland en Stichting Milieukeur (SMK) zijn hierover in gesprek gegaan. Dit keurmerk bestaat al voor melkveestallen en kan zorgen voor aansluiting van fiscale regelingen. (Sector positief over verkenning Maatlat Duurzame Paardenhouderij, 2019)

De ABAB heeft enkele subsidies voor de paardenhouderij op een rijtje gezet:

Verbouwing en renovatie	Horeca-ruimte
Isolatie bestaande constructie	Energiezuinige koel-/vrieskast
Led verlichting	Inductie frituur of bak-/kookplaat
HR glas	Glas versnipperaar
Zonnepanelen	
Groene ruimte	Voertuigen- en machinepark
Landschapselementen	Stofarme veeg(zuig)machine
Vegetatie dak	Elektrische of hybride aangedreven voertuig
Gevel-/muurbegroeiingssysteem	
Paardenbak met regenwateropvang en -infiltratie	

Tabel 3 Subsidiekansen in de hippische sector (Subsidiekansen in de hippische sector, 2020)

Ook de FNRS, partner van de ABAB, heeft een artikel geschreven over de subsidiekansen voor de paardenhouderij in 2020. Twee soorten regelingen worden direct benoemd, namelijk de Energie Investeringsaftrek (EIA) en de Milieu Investeringsaftrek (MIA), waarbij de EIA in 2020 kon zorgen voor maximaal 45% aftrek en de MIA goed was voor fiscale voordelen tussen de 13,5% en de 36%. Voor welke regeling een ondernemer in aanmerking kan komen is per product terug te vinden op de Milieulijst van 2020 op de Rijksdienst Ondernemend Nederland. Daarnaast vermeldt de KNHS dat de Maatlat Duurzame Paardenhouderij hopelijk verder onderzocht wordt in 2021, zodat dit een maatstaf kan vormen voor de duurzaamheid in deze sector. (Verhaar, Subsidiekansen voor paardenhouderij in 2020, 2020)

3.1.4 MEEST GENOEMDE VERDUURZAMINGS OPTIES

Om een bedrijf te kunnen verduurzamen is het belangrijk om eerst kennis op te doen van de mogelijkheden die er zijn. Voor de hippische sector is er nog geen beleid/maatlat als het gaat om dit onderwerp. Toch zijn er al aardig wat opties en mogelijkheden om een paardenaccommodatie te verduurzamen op verschillende vlakken.

Gebruik van materiaal

- Zoek materialen/voeding dicht bij de bron
- Zorg dat materiaal afbreekbaar is
- Zorg dat materiaal herbruikbaar is
- Rijbodems met gerecycled materiaal
- Afval scheiden
- (wanneer mogelijk) eigen ruwvoer of stro
- verbouwen
- (wanneer mogelijk) mest uitrijden op eigen land of nabij liggende landerijen
- Voertuigen die rijden/werken op stroom
- Onkruidbestrijding op natuurlijke basis

Energie en water

- Wateropvang en infiltratie systeem (type rijbaan)
- Zonnepanelen
- Led verlichting
- Veel natuurlijk zonlicht in stallen
- Isolatie gebouw
- Automatische drinkbakken
- Kantines met duurzame apparaten (zoals, inductie kookplaat, hoge energie labels, lichtsensoren)

Bedrijfsvoering

- Gezond en gemotiveerd personeel
- Veilig op het bedrijf voor dier en mens
- Blijven ontwikkelen
- (Mutsters, 20018) (Vel, sd) (Verweij, 2014)
- Veel digitaal (met name kantoor en administratie)
- Aanpassen aan omgeving

De hierboven benoemde opties zijn de meest genoemde verduurzamingsmogelijkheden voor de paardenhouderij accommodaties. Als hier een top 5 van gemaakt moet worden met de meest besproken en bekende opties voor de paardenhouder, ziet deze er als volgt uit:

Top 5 meest genoemde verduurzaming opties paardenhouderij accommodatie	
1. Zonnepanelen	Stroom terug leveren of zelfvoorzienend zijn
2. Regenwateropvang en infiltratie	Voor sproeien van een rijbak of paddock
3. Gebruik van gerecycled materiaal	Rijbodems met gerecycled materiaal van auto's
4. Isolatie gebouw	Verwarmen, verkoelen, luchtstromen, dubbel glas
5. Persoonlijke ontwikkeling en personeel	Blijven ontwikkelen, innovatief zijn en up-to-date

Tabel 4 Top 5 verduurzaming opties hippische accommodatie

3.2 HELPENDE ORGANISATIES

Eerder in dit onderzoek zijn er al diverse organisaties genoemd die zich binnen de hippische sector bezig houden met het verduurzamen van bedrijven op de diverse vlakken. Hieronder is een overzicht gemaakt van organisaties die hulp bieden of advies geven over het verduurzamen van een hippische bedrijf richting de hippische ondernemer:

Organisatie	Mogelijkheid verduurzaming
SRP	Stelt documenten op met richtlijnen om zo het welzijn van het paard te verbeteren, dit in samenwerking met diverse organisaties binnen de sector. Vormt voor de sector een spreekbuis richting overheid en maatschappij. Houdt zich met name bezig met het verbeteren van het welzijn en het optimaliseren van accommodaties. - KNHS - KWPN - Koepel Fokkerij - FNRS - FNHB - NDR - LTO - BVHH - VSN - NVVGP - KPW - KNMVD - VHO - ZLTO - LTO-Noord - NVFD - NVVH - Vereniging van zadels & tuig deskundigen - CeBoPa - VPSN - VPETN - LLtb
NOC*NSF	Richt zich op het verduurzamen van sportaccommodaties en heeft daarvoor een stappenplan klaarliggen. Diverse bedrijven zijn hierbij aangesloten om hulp te bieden
ABAB	Geeft inzicht in subsidiemogelijkheden voor de paardenhouderij en advies over wat verstandige financiële stappen zijn
Overheid	Biedt diverse subsidiemogelijkheden en groenprojecten
NVWA	Verbindt wetten en regelgeving aan het houden van dieren m.b.t. het welzijn

Tabel 5 Helpende organisaties bij verduurzaming hippische sector

Bovenstaande lijst bevat de meest genoemde organisaties die hulp kunnen bieden bij het verduurzamen als het gaat om een hippisch bedrijf. Uiteraard zijn hier de 'standaard' organisaties weggelaten, zoals een bank, energiemaatschappij, accountant of ander type adviseur die zich niet specifiek focust op de hippische sector.

Bij bijna alle organisaties wordt er met name gekeken naar het verbeteren van het welzijn van het paard. Hoe kan dit beter? Hoe kan de sport zich zo lang mogelijk voort blijven zetten zonder activisten die strijden tegen dierenmishandeling? Hoe kan een paard zo lang mogelijk mee gaan? Er wordt veel onderzoek naar gedaan en de organisaties uit de sector werken hierin nauw samen. Dit is terug te zien in de jaarlijkse uitgave van de Hippische Monitor. NOC*NCF, ABAB en de Overheid zijn meer gericht op het verduurzamen van accommodaties. Hierin zijn hippische bedrijven die innovatieve producten ontwikkelen uiteraard de grootste schakel. Denk hierbij aan een stapmolen op zonne-energie, recyclebare bodems of licht doorlatende dakplaten.

Het NOC*NSF is een fusie tussen het Nederland Olympisch Comité en de Nederlandse Sport Federatie. Deze organisatie heeft als missie het creëren van optimale sportomstandigheden voor iedereen en houdt zich ook bezig met het verduurzamen van de sportsector. Om deze sector (waar de hippische sportaccommodaties ook onder vallen) te helpen bij het verduurzamen van haar accommodaties is er een begeleidingstraject ontwikkeld. Diverse goedgekeurde partijen hebben zich aangesloten en helpen bij het verduurzamen, waarbij dit traject voor 50% gesubsidieerd wordt en de overige 50% voor rekening is van de commerciële sportaanbieder. Deze lijst is terug te vinden in bijlagen 3. (Wat betekent duurzaamheid voor de sportvereniging?, sd)

Dit initiatief komt voort uit een ambitie dat alle sportaccommodaties CO2-arm moeten zijn in 2050 met een tussentijds doel van 49% reductie in 2030. Wanneer een sportaccommodatie zich aanmeldt voor het verduurzamingstraject worden er 4 stappen doorlopen:

1. Energiescan
2. Plan van aanpak
3. Onderzoek naar 'best value'-maatregelen
4. Uitwerken business case inclusief financieel advies
5. Realisatie

Binnen de hippische sector wordt met name gelet op het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen die worden vervangen door Integrated Pest management. Dit is een nieuwe vorm van gewasbescherming met minimaal gebruik van chemische middelen. Ook moet er meer gewerkt worden met materialen die hergebruikt kunnen worden om zo de CO2-voetafdruk te verkleinen, denk aan een rijbaan bodem met gerecyclede autobekleding, en moet de omgeving klimaat adaptief worden. Dit houdt in dat de leefomgeving wordt aangepast aan de klimaatverandering. Het opvangen van regenwater is hiervan een voorbeeld. (Verhaar, Paardensportaccommodaties CO2-arm in 2050, 2020)

3.3 UITKOMST ENQUÊTE

Op 3 maart 2021 is de enquête online gegaan op mijn eigen Facebook account en op 4 maart heeft FNRS de enquête op haar eigen Facebook account geplaatst. De link naar de enquête is ongeveer 39 keer gedeeld op verschillende accounts en heeft uiteindelijk 50 respondenten opgeleverd. Op 24 maart 2021 is de enquête gesloten en heeft hij precies 21 dagen open gestaan, 3 weken. De resultaten van de 20 vragen zijn hieronder verdeeld in diverse paragrafen waarin enkele antwoorden soms gebundeld zijn in één overzicht. Alle resultaten per vraag zijn terug te vinden in bijlage 5.

Figuur 2 Beginpagina enquête

3.3.1 DE RESPONDENTEN

Vraag 17 t/m 20 waren erop gericht om het type respondent in kaart te brengen. Zo is er gekeken in welke provincie de stal van de respondent gevestigd is, hoelang hij/zij al hippisch ondernemer is, hoeveel stallingsplaatsen de respondent kan bieden en wat voor type bedrijf de respondent runt.

Nederland kent 12 provincies en uit iedere provincie heeft minstens 1 primaire hippische ondernemer de enquête ingevuld. De meeste respondenten bevonden zich in Utrecht (10), op de voet gevolgd door Gelderland (8). De minste reacties kwamen uit Groningen (1) en Overijssel (1).

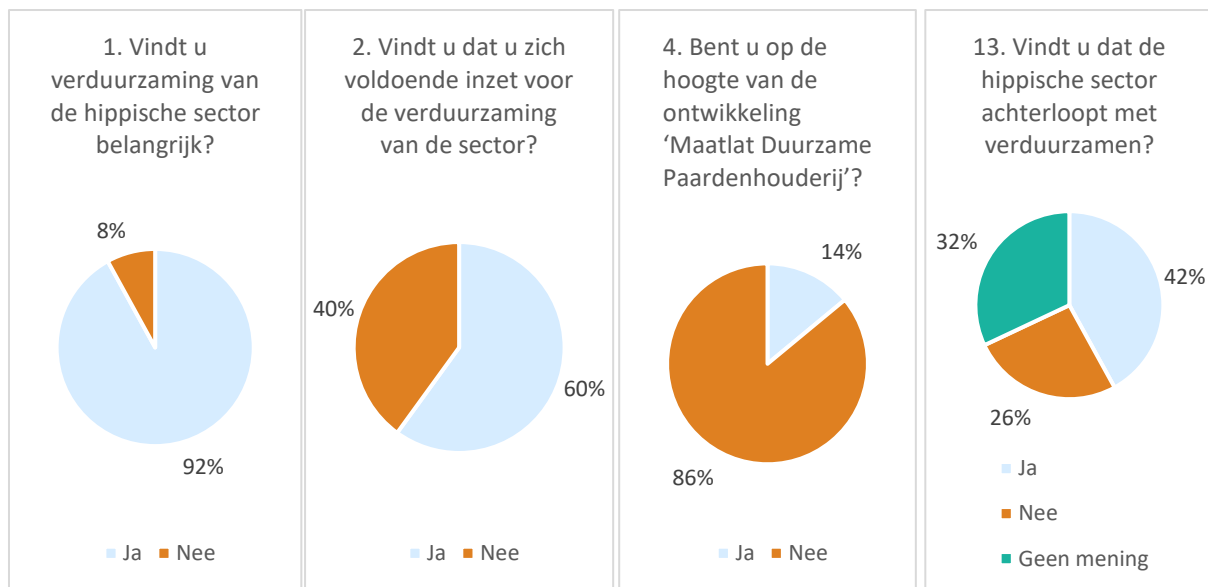
De meeste respondenten zijn al tussen de 0-5 jaar actief als hippische ondernemer (14), maar er is ook een groot deel met meer ervaring, namelijk tussen de 10-20 jaar (13). De ondernemers met meer dan 30 jaar ervaring worden het minst vertegenwoordigd in deze enquête (6).

De meeste ondernemers hebben een pensionstal (30), waarvan 11 alleen een pensionstal hebben en de overige 19 een gecombineerd bedrijf. De handelsstal heeft de minste respondenten (10), waarvan 2 bedrijven zich alleen richten op de handel en de overige 8 een gecombineerd bedrijf zijn. De respondent kon ervoor kiezen om naast de keuzeropties (pension-, handels-, trainingsstal, manege en fokkerij) nog te gaan voor de optie 'anders, namelijk...'. Hieruit blijkt dat drie respondenten op dit moment geen eigen primair hippische bedrijf hebben, waarvan één een stamboekorganisatie is en één een advies en ontwerp equi habitat en therapeut bedrijf runt. De overige ingevulde antwoorden waren: quarantaine stal, vereniging met eigen accommodatie, dagbesteding, hengstenhouderij, opfok, ponykamp en strandritten.

De meeste bedrijven hebben een grote van 11-30 stallingsplaatsen (22). De bedrijven met 91+ stallingsplaatsen worden het minst vertegenwoordigd in deze enquête (2).

3.3.2 ALGEMENE INFORMATIE

In onderstaande cirkeldiagrammen zijn de resultaten van vraag 1, 2, 4 en 13 te zien. De meeste respondenten vinden verduurzaming van de hippische sector belangrijk (46). Daarnaast vindt de meerderheid van de respondenten dat ze zich al voldoende inzetten voor de verduurzaming (30). Weinig respondenten zijn op de hoogte van de ontwikkeling 'Maatlat Duurzame Veehouderij' voor de paardenhouderij (43). Een kleine meerderheid van de respondenten vindt dat de hippische sector daadwerkelijk achterloopt met verduurzamen (21), maar ongeveer 1/3de heeft hier geen mening over (16). De overige respondenten vinden dat de sector hierin niet achterloopt (13).

Tabel 6 Resultaten enquêtevraag 1, 2, 4 en 13

Bij vraag 1, 2 en 13 was er de mogelijkheid om het antwoord toe te lichten.

Toelichtingen vraag 1:

- Ik denk dat het belangrijk is om lange termijn keuzes te maken
- Ten opzichte van de omzet die de hippische sector maakt wordt er heel weinig energie gebruikt
- Daar waar het financieel voordeel oplevert (3x)
- Verduurzaming is belangrijk voor het ecologische systeem. Daarnaast draagt verduurzaming ook bij aan een betere omgeving en, naar mijn mening, toekomstige lagere kosten
- Veel ruimte is er voor zonnepanelen op de grote daken van de hallen die aanwezig zijn
- Ik houd niet van trendy woorden, in 2020 is het duurzaam en in 2021 is het toverwoord biodiversiteit etc. Wij doen al jaren bewust boeren
- Aandeel leveren aan minder verspilling en verbeterde leefomgeving voor mens en dier
- Verduurzamen in het algemeen is belangrijk (4x)
- Eerst welzijn en een goede boterham voor de ondernemer, dan kijken naar oplossingen voor verduurzamen
- Voor het voortbestaan en acceptatie is steun burger nodig

Toelichtingen vraag 2:

- Kan altijd beter, maar sta er zeker voor open (3x)
- De wil is er wel, maar het is praktisch bijna niet te doen (3x)
- Vooral bezig met bedrijfsvoering
- Oogpunt is paardenwelzijn en een eerlijk inkomen t.o.v. de zwaarte van het werk
- Wij hebben een kringloopbedrijf en doen elke keer een stapje voorwaarts

Ook worden er al diverse duurzaamheidsontwikkelingen genoemd:

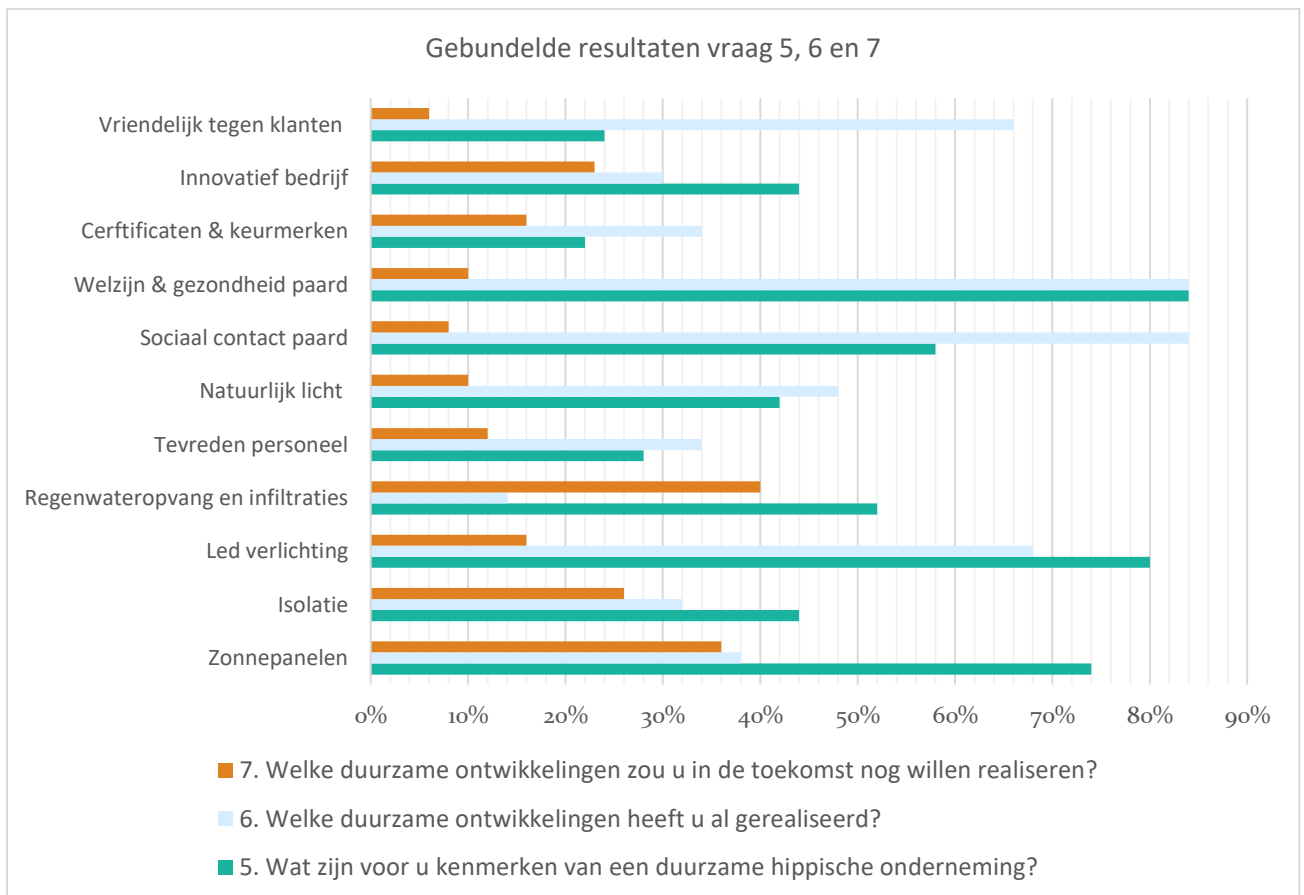
Led verlichting, zonnepanelen, weidegang op natuurgebied, water pompen uit bron, kopen van 2de hands spullen voor manegepaarden, afvalscheiding, jaarlijks bomen planten met Trees For All, mest naar champignon telers, weidevogelbeheer, natuurbeheer, stromest terug in kringloop,

Toelichtingen vraag 13:

- Vaak zien we dat andere agrarische sectoren veel verder zijn, denk aan hygiëne protocollen en regelgeving
- Een erg traditionele sector die wel innovatief is m.b.t. de paardensport en minder op huisvesting, welzijn en duurzaamheid. Alleen led lampen is niet duurzaam zijn.
- Ik heb geen beeld van hoe andere ondernemers dit doen (3x)
- Het kost zoveel geld. Uit onze hippische onderneming kan dat nooit betaald worden. Dat wordt allemaal betaald uit ons andere bedrijf dat niets met paarden te maken heeft.

3.3.3 DUURZAAMHEIDS ONTWIKKELINGEN

In onderstaande staafgrafiek zijn de resultaten van vraag 5, 6 en 7 te zien. Bij alle vragen waren meerder antwoorden mogelijk. De drie kenmerken die het hoogste scoren als kenmerk voor een duurzame hippisch bedrijf zijn: welzijn en gezondheid van het paard (42), led verlichting (40) en zonnepanelen (37). De drie duurzaamheidsontwikkelingen die het meeste zijn uitgevoerd zijn: sociaal contact paard (42), welzijn en gezondheid van het paard (42) en led verlichting (34). De drie meest genoemde duurzaamheidsontwikkelingen die een hippische ondernemer nog uit wil voeren zijn: regenwateropvang en infiltratiesysteem (20), zonnepanelen (18) en isolatie (13).

Tabel 7 Resultaten enquêtevraag 5, 6 en 7

Bij deze vragen was er de mogelijkheid om te kiezen voor de optie 'Anders, namelijk...'. Hier is bij alle vragen gebruik van gemaakt: *(antwoorden zoals, geen bedrijf, geen idee, geen opmerking en best veel zijn hieruit gehaald. Dit is geen antwoord op de optie die is aangeklikt)*

Ingevlude antwoorden van vraag 5:

Gezonde voeding en huisvesting, biologische voeding en biodiversiteit, kringbouwlantbouw, afzet mest op eigen land o.a. hooi van eigen land, weides kruidenrijk beheren, brandstofcel, biodiversiteit, paarden in kuddes en bewegingsstal met integratie van beplanting.

Ingevlude antwoorden van vraag 6:

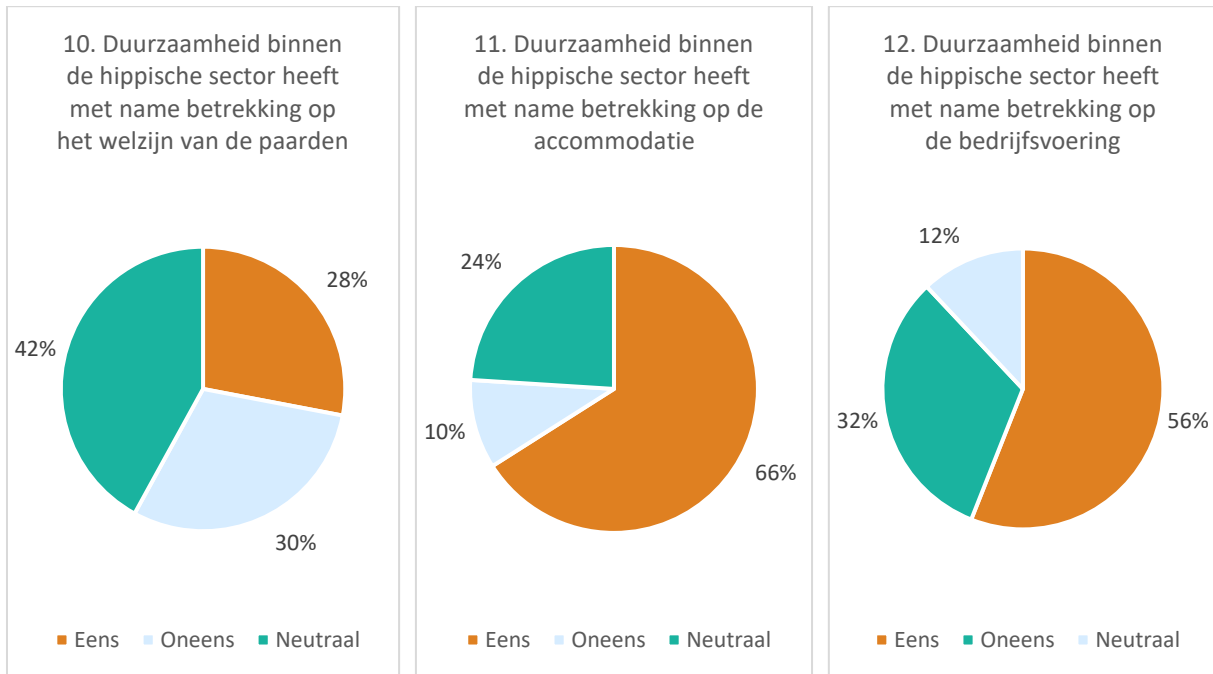
Natuurontwikkeling, brandstofcel, kringloop (mestverwerking op eigen land en hooi van eigen land), biologische hooi teelt, weidevogelbescherming, kruidenrijk grasland en ruige mest i.p.v. kunstmest.

Ingevlude antwoorden van vraag 7:

Pellet kachel om hal te verwarmen, doorgaan met vervangen van ouder verlichting, zonneboiler, bewegingsstal met integratie van beplanting.

3.3.4 STELLINGEN

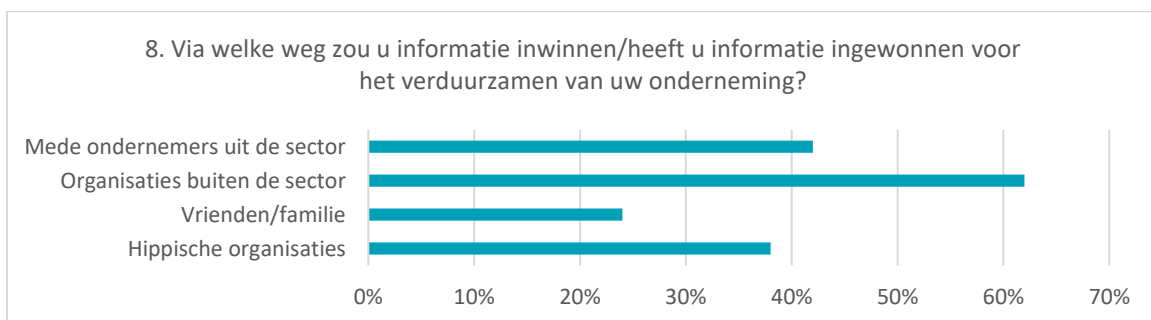
Vraag 10, 11 en 12 waren stellingen waarbij de respondent kon kiezen tussen 'eens', 'oneens' of 'neutraal'. In het onderstaande cirkeldiagrammen zijn de resultaten van deze vragen te zien. De minderheid van de respondenten vindt dat welzijn betrekking heeft op de duurzaamheid van het bedrijf (14) of heeft hier geen mening over (21). Wel vinden de meeste respondenten dat duurzaamheid van het bedrijf betrekking heeft op de accommodatie (33) en op de bedrijfsvoering (28).

Tabel 8 Resultaten enquêtevragen 10, 11 en 12

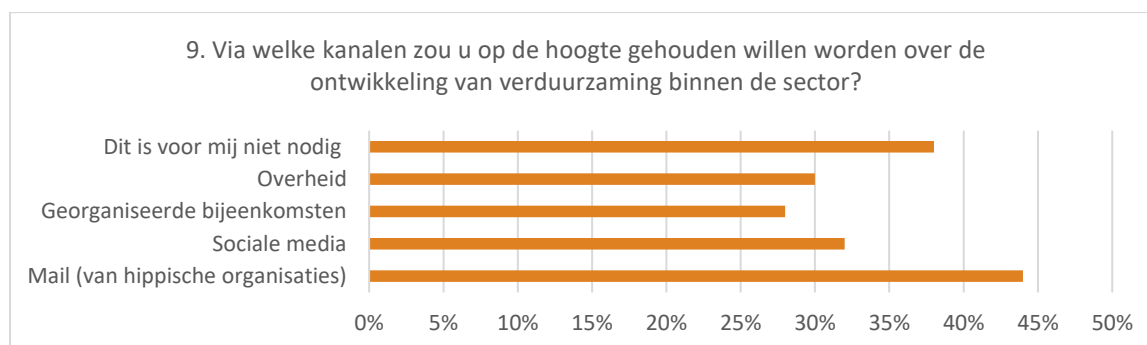
3.3.5 MANIER VAN INFORMATIE VERZAMELEN ONDERNEMER

Vraag 8, 9 en 14 gingen over de manier van informatie inwinnen over verduurzamen, de wijze waarop de ondernemer op de hoogte gehouden wil worden over de duurzaamheidsontwikkelingen in de sector en wat verduurzamen voor de ondernemer zou kunnen vereenvoudigen. De resultaten zijn in onderstaande staafdiagrammen af te lezen. Voor het inwinnen van informatie voor het verduurzamen van het bedrijf zouden de meeste respondenten kiezen voor het benaderen van een organisatie buiten de hippische sector (31) of mede ondernemers binnen de sector benaderen (21). Als er ontwikkelingen zijn op het gebied van verduurzamen binnen de sector zou het grootste gedeelte van de respondenten op de hoogte gehouden willen worden middels een mail van een hippische organisatie (22). Toch is er ook een groot deel wat hier geen behoefte aan heeft en de informatie opzoekt wanneer hij/zij dit nodig heeft (19). Wat het verduurzamen van het bedrijf voor de respondenten zou vereenvoudigen zijn meer subsidie mogelijkheden (35) en meer geld voor investeringen (28). Er is het minst behoefte aan kennis over verduurzaming (14) en eisen/richtlijnen (14).

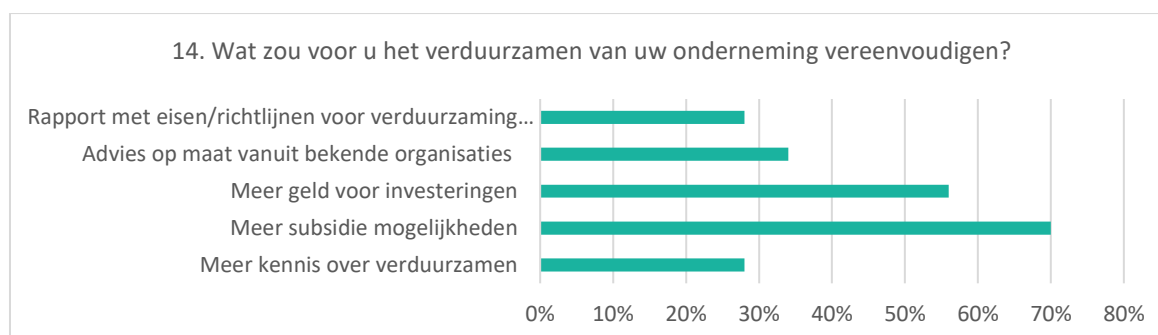
Tabel 9 Resultaten enquêtevraag 8

Ook bij deze vraag was er de mogelijkheid om te kiezen voor de optie 'Anders, namelijk...'. De volgende antwoorden zijn hier gegeven: Online, via de gemeente, sociale media, internet (3x), jezelf erin verdiepen, zelf op onderzoek gaan, via vakbladen, leveranciers, literatuur, FNRS.

Tabel 100 Resultaten enquêtevraag 9

Ook bij deze vraag was er de mogelijkheid om te kiezen voor de optie 'Anders, namelijk...'. De volgende antwoorden zijn hier gegeven: Onderlinge contacten mede-ondernemers, vakblad Hippische Ondernemer, Webinars (2), FNRS.

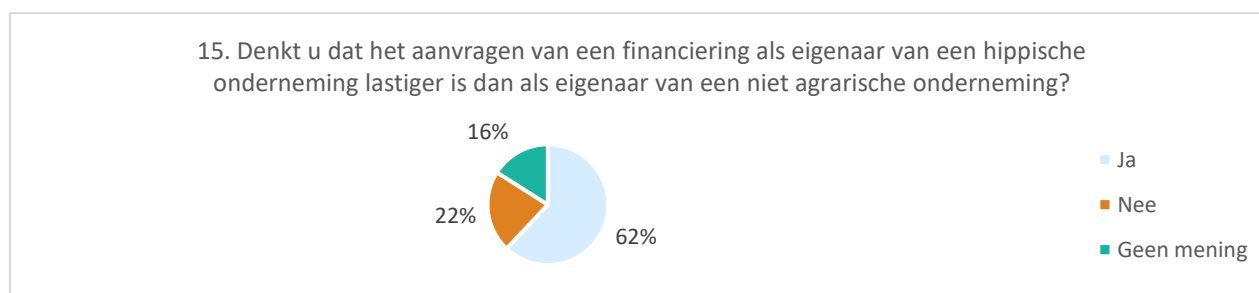

Tabel 111 Resultaten enquêtevraag 14

Ook bij deze vraag was er de mogelijkheid om te kiezen voor de optie 'Anders, namelijk...'. De volgende antwoorden zijn hier gegeven: Eerlijke btw-tarieven voor paddock Paradise pensionstal deze is nu vooral 21% tegenover paarden in boxen 0%, zonnepanelen/ledverlichting/regenwateropvang is allemaal gerealiseerd door subsidies of de Vamill regeling anders is het echt niet te betalen voor ondernemers.

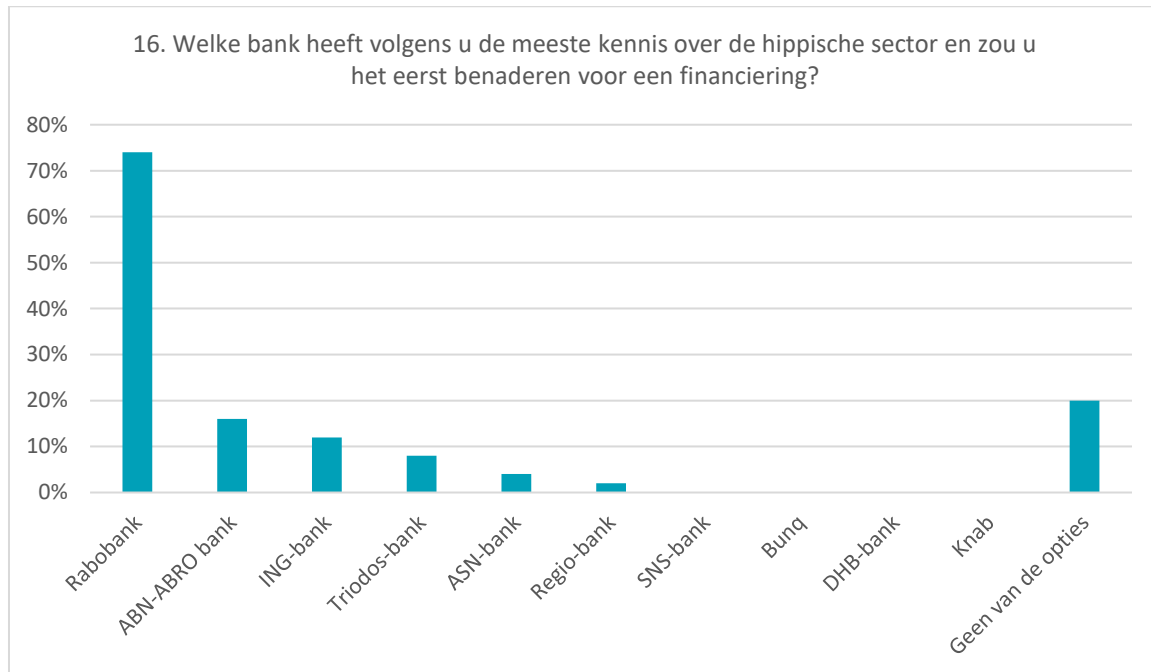
3.3.6 FINANCIËLE ONDERSTEUNING

Vraag 15 en 16 waren meer gericht op de financiële kant en de ondersteuning van banken. Hieronder zijn de resultaten van deze twee vragen te zien. Het grootste gedeelte van de respondenten is van mening dat het als hippische bedrijf lastiger is om een financiering aan te vragen dan wanneer je een bedrijf hebt die niet in de agrarische sector zit (31). Daarnaast zijn de meeste respondenten van mening dat de Rabobank de meeste kennis heeft van de hippische sector en zal deze ook het eerst benaderen voor een financiering (37).

Tabel 122 Resultaten enquêtevraag 15

Bij deze vraag was er de mogelijkheid om het antwoord toe te lichten. De volgende toelichtingen zijn hier gegeven: Financiering niet mogelijk met 1 eigenaar ben je te groot risico belachelijk, paardensector is over het algemeen een niet rendabele sector waardoor financiering lastig is, absoluut banken hebben totaal geen interesse in hippische accommodaties, banken staan vandaag de dag niet te trappelen om een agrarisch bedrijf te financieren dat is anno 2021 bekend, dagelijkse praktijk momenteel, het woord paarden doet nooit goed bij bankiers, een 'normale' financiering was al niet te krijgen voor de aanschaf dus voor investeringen zal dat helemaal wel lastig worden, paardensector staat slecht bekend en te weinig kennis bij de bank, zeer wisselend want financiering zonnepanelen was geen enkel probleem.

Tabel 133 Resultaten enquêtevraag 16

4. CONCLUSIE

Tijdens dit onderzoek is gezocht naar het draagvlak van de primaire Nederlandse hippische ondernemer op het gebied van verduurzaming van de sector. Het doel van dit onderzoek is hulp te bieden aan de hippische organisaties, en wellicht organisaties buiten de sector die zich bezig houden met verduurzamen, met het (verder) verduurzamen van de sector.

Deelvraag 1: Wat zijn de huidige mogelijkheden voor verduurzamen binnen de hippische sector?

De huidige mogelijkheden voor verduurzamen binnen de primaire hippische sector zijn als volgt. Er kan onderscheid gemaakt worden tussen verduurzaming van het paard en verduurzaming van de accommodatie. Bij het verduurzamen van het paard kan er gekeken worden naar het KPW en de 10 geboden die hierbij komen kijken. Als aanvulling hierop is er de 'Gids Goede Praktijken' die gevuld is met richtlijnen en wettelijke kaders. Voor het verduurzamen van de accommodatie zijn er diverse mogelijkheden. Zonnepanelen, regenwateropvang en infiltratiesystemen, gebruik gerecycled materiaal, isolatie, persoonlijke ontwikkeling en tevreden personeel worden het meest benoemd. Daarnaast kan er gelet worden op de 'groene ruimte' en landschapselementen, het gebruik van producten van eigen land of binnen de streek (dicht bij de bron), bestrijdingsmiddelen op natuurlijke basis, voertuigen op stroom en apparaten met een hoog energielabel (van het gas af).

Deelvraag 2: Welke organisaties bieden hulp aan de hippische ondernemer voor de verduurzaming van zijn/haar bedrijf?

Er zijn diverse organisaties binnen de hippische sector die hulp bieden bij het verduurzamen van een primaire hippische bedrijf. De SRP is een overkoepelende organisatie binnen de sector die ook de spreekbuis vormt richting de overheid en maatschappij. Samen met de organisaties die hieronder vallen wordt er hulp geboden voor het optimaliseren van het paard welzijn. NOC*NSF richt zich op het verduurzamen van sportaccommodaties. ABAB biedt inzicht in subsidiemogelijkheden bij het verduurzamen. De overheid biedt subsidiemogelijkheden voor het verduurzamen van accommodaties. De NVWA verbindt wetten en regelgeving aan het houden van dieren.

Deelvraag 3: Wat is de mening van de primaire hippische ondernemer als het gaat om verduurzaming van de sector en zijn/haar bedrijf?

De primaire hippische ondernemer vindt de verduurzaming van de sector belangrijk. Net iets meer dan de helft vindt ook dat ze zich al voldoende inzetten voor de verduurzaming. De belangrijkste reden voor de ondernemer om zich bezig te houden met dit onderwerp is het maatschappelijke belang. Welzijn en gezondheid van het paard zijn het belangrijkste kenmerk voor een duurzaam hippische bedrijf, op de voet gevolgd door led verlichting en zonnepanelen. De meeste ondernemers hebben de ontwikkelingen ledverlichting, sociaal contact paard en optimaal welzijn/gezondheid al gerealiseerd en willen zich graag nog richten op zonnepanelen, regenwateropvang/infiltratiesystemen en isolatie. Ongeveer 1/3de vindt dat de sector achterloopt met verduurzamen, 2/3de heeft hier geen mening over of is het hier niet mee eens. Verduurzaming van een hippische bedrijf heeft met name betrekking op de accommodatie en bedrijfsvoering, het zit minder in het welzijn van het paard. Meer subsidiemogelijkheden zullen het verduurzamen van een hippisch bedrijf kunnen vereenvoudigen. Meer dan de helft van de ondernemers is van mening dat het voor een hippische bedrijf lastiger is om een financiering aan te vragen dan voor een bedrijf die zich niet in de agrarische sector bevindt.

“Wat is het draagvlak van de primaire Nederlandse hippische ondernemer op het gebied van verduurzaming van de sector? “

De primaire Nederlandse hippische ondernemer houdt zich bezig met de verduurzaming van zijn/haar bedrijf en vindt dit ook belangrijk. Hierin zit geen verschil in grote van de onderneming, provincie of type onderneming. Er zijn veel mogelijkheden voor de ondernemers om te verduurzamen, zowel op het gebied van welzijn als accommodatie. Diverse organisaties binnen en buiten de sector bieden hulp aan de ondernemers. Deze hulp wordt geboden op diverse manieren, zoals subsidies, advies en richtlijnen. Eisen voor verduurzaming binnen de sector zijn er nog niet, maar hier wordt wel aan gewerkt middels een ‘Maatlat Duurzame Veehouderij’ voor de paardenhouderij. Hier zijn weinig ondernemers nog van op de hoogte.

Vooraf aan het onderzoek waren er enkele punten benoemd waarop de resultaten van de enquête antwoord zouden moeten geven (paragraaf 2.1.4). Na het analyseren van de resultaten kan hier het volgende over gezegd worden:

- Provincie heeft geen betrekking op de duurzaamheid van het bedrijf
- De mate van duurzaamheid van een bedrijf is niet te linken aan type bedrijf/ omvang / aantal jaren ervaring van de ondernemer
- De sector vindt verduurzamen belangrijk (60% vindt dat ze zich hier al voldoende voor inzetten en 40% vindt dat dit nog beter kan)
- De ondernemers verzamelen informatie over verduurzamen het liefst via organisaties buiten de sector
- Het liefst worden de ondernemers op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen middels een mail van hippische organisaties
- Een duurzaam hippische bedrijf wordt gekenmerkt door zonnepanelen, ledverlichting en rekening te houden met het welzijn en de gezondheid van het paard
- Een kleine meerderheid van de ondernemers is van mening dat de hippische sector daadwerkelijk achterloopt met verduurzamen
- De ondernemers zullen het snelst de Rabobank benaderen voor financieringsadvies
- Een grote meerderheid vindt dat het als hippisch bedrijf lastiger is een financiering aan te vragen dan voor een niet agrarische bedrijf.

5. DISCUSSIE

Voor het uitvoeren van dit onderzoek is gebruik gemaakt van twee verschillende onderzoeksmethoden, namelijk literatuuronderzoek en een online enquête. Door te starten met het literatuuronderzoek kon er een goede basis gelegd worden voor het formuleren van de enquête vragen. De resultaten van het literatuuronderzoek zijn valide en gebaseerd op informatie uit betrouwbare bronnen binnen en buiten de hippische sector.

Het gebruik van een online enquête bij een zoektocht naar een persoonlijke mening en kennis over de duurzaamheid binnen de hippische sector onder de primaire hippische ondernemers is niet aan te bevelen. Bij het online invullen van een enquête kunnen er antwoorden tussen zitten die niet valide zijn doordat de respondent zijn/haar bedrijf beter neer wil zetten dan het daadwerkelijk is. Door het invullen van de enquêtes anoniem te houden wordt dit voor een groot deel tegen gehouden. Ook kan het zijn dat de enquête ingevuld wordt door mensen die niet bij de doelgroep horen.

Het gehoopte aantal respondenten van 100-150 is niet behaald. Als het aantal respondenten (50) wordt vergeleken met het aantal primaire hippische bedrijven in Nederland (ongeveer 100.000) schetst dit nog geen goed definitief beeld van de huidige kijk van de primaire hippische ondernemers op de verduurzaming van de sector en zijn/haar bedrijf. Als Covid-19 tijdens dit onderzoek niet aan de orde was geweest, zou er gekozen zijn voor een andere onderzoeksmethode. Bedrijfsbezoeken in combinatie met een interview met de ondernemers. Op deze manier kan de onderzoeker controleren welke duurzaamheidsontwikkelingen er al zijn toegepast op het bedrijf en kan de kennis van de ondernemer met betrekking tot het onderzoek beter getest worden. Ook is er dan de mogelijkheid om in gesprek te gaan met de ondernemer en zo echt een duidelijk beeld te krijgen van de mening van de ondernemer.

Het onderzoek kan een basis vormen voor een vervolgonderzoek op grotere schaal. Het literatuuronderzoek laat zien dat er al veel verduurzaming mogelijkheden zijn binnen de hippische sector, waarbij enkele mogelijkheden ook gekoppeld zijn aan subsidies. Veel organisaties zowel binnen als buiten de sector bieden hulp aan ondernemers middels subsidies, advies en richtlijnen. De mening van de hippische ondernemers is beperkt in beeld gebracht. Wel is er uit elke provincie gereageerd, zijn alle type bedrijven vertegenwoordigd en zijn de grootte van de bedrijven divers. Zoals in de inleiding van het onderzoek al benoemd is, wordt er vaak over gesproken dat de hippische sector achter loopt met verduurzamen. Om deze uitspraak officieel te kunnen ontkrachten of bevestigen is een groter landelijk onderzoek nodig. Dit onderzoek kan vervolgens vergeleken worden met soortgelijke onderzoeken in andere sectoren of in andere landen.

Middels het onderzoek kan er antwoord gegeven worden op de verwachtingspunten die vooraf opgesteld waren (zie hoofdstuk 5, conclusie). Dankzij het type onderzoek en de gekozen vraagstellingen kan er niet dieper ingegaan worden op de gegeven antwoorden. Hierdoor kunnen er minder duidelijke conclusies getrokken worden. Dit is jammer, maar wegens de beperkte onderzoeksmogelijkheden was dit de beste optie. Dit is ook de reden dat een vervolgonderzoek interessant is. Met de informatie van dit onderzoek kan er dieper ingegaan worden op de mening van de hippische ondernemer door met hem/haar in gesprek te gaan over deze resultaten.

De volgende punten vallen op als er gekeken wordt naar de resultaten van het literatuuronderzoek en de enquête:

1. Hippische ondernemers benaderen liever organisaties buiten de sector dan binnen de sector om informatie in te winnen over het verduurzamen. Uit literatuuronderzoek blijkt dat hippische organisaties zich meer richten op verduurzamen van het paard en minder op het verduurzamen van de accommodatie. De ondernemers vinden dat verduurzaming meer betrekking heeft op de accommodatie en bedrijfsvoering. Zitten de organisaties en ondernemers dan niet op één lijn? Moeten organisaties zich ook meer gaan richten op verduurzaming van accommodaties?
2. Hippische ondernemers hebben behoefte aan meer geld en subsidies om het verduurzamen te vereenvoudigen. Meer geld heeft de ondernemer zelf in de hand en uit literatuuronderzoek blijkt dat

er al vrij veel subsidiemogelijkheden zijn. Is er een gebrek aan kennis van subsidiemogelijkheden bij de ondernemers? Is de bank te streng in de eisen voor een hippische bedrijf bij een financieringsaanvraag?

3. Er wordt gewerkt aan een rapport met richtlijnen voor verduurzamen voor de paardenhouderij, genaamd 'Maatlat Duurzame Paardenhouderij'. Uit de enquête resultaten blijkt niet alleen dat weinig ondernemers hiervan op de hoogte zijn, maar ook dat er weinig ondernemers zijn die denken dat richtlijnen voor verduurzamen het ook daadwerkelijk vereenvoudigen. Is dit dan wel een goede ontwikkeling?
4. Zoals punt 1 al benoemd zijn de ondernemers van mening dat verduurzaming van de sector met name betrekking heeft op de accommodatie en bedrijfsvoering. Valt het welzijn van het paard dan wel onder duurzaamheid? Of staat dit los van elkaar?
5. Ondanks dat elke respondent zich al bezig houdt met verduurzamen vindt het grootste gedeelte dat de sector toch achterloopt met verduurzamen of hebben hier geen mening over. Het kleinste deel vindt dat dit niet zo is. Is het eigenlijk wel duidelijk wat de verduurzaming van de sector precies inhoudt? En kunnen we eigenlijk wel meten hoever we zijn in verduurzamen?

Deze punten zijn interessant voor een vervolg onderzoek, omdat hier met de kennis van het huidige onderzoek geen antwoord op gegeven kan worden. Dit bewijst dat het huidige onderzoek daadwerkelijk nuttig is geweest, omdat het vraagstukken oproept. Er is een basis gelegd en een overzicht gegeven van de huidige status en kijk op verduurzaming binnen de primaire hippische sector in Nederland.

6. AANBEVELINGEN

Er is veel informatie over de verduurzaming van de hippische sector gebundeld in dit onderzoek. Op basis van deze informatie zijn er enkele aanbevelingen geformuleerd voor diverse doelgroepen.

Bestemd voor: Stichting Milieukeur. **Tijdsplanning:** nu – begin 2022. **Aanbeveling:**

Momenteel zijn er geen duidelijke richtlijnen over het verduurzamen van de hippische sector. Uit onderzoek is gebleken dat hier ook weinig behoefte aan is. Toch wordt er gewerkt aan de ‘Maatlat Duurzame Veehouderij’ voor de paardenhouderij. Weinig ondernemers zijn hiervan op de hoogte. Om deze ontwikkeling met richtlijnen voor verduurzamen van de sector toch zo effectief mogelijk te maken is het verstandig om dit meer onder de aandacht te brengen. In gesprek gaan met de diverse ondernemers en onderzoek te doen naar wat de behoefte is. Wanneer er draagvlak gecreeert wordt voor deze ontwikkeling kan dit wellicht in het buitenland overgenomen worden en kan Nederland hierin een koploper zijn. Het is verstandig om hier zo snel mogelijk mee te beginnen en heel 2021 de tijd te nemen om in gesprek te gaan met de ondernemer. Begin 2022 kan hier wellicht een mooi advies uitrollen.

Bestemd voor: Nederlandse banken. **Tijdsplanning:** 2021 – altijd. **Aanbeveling:**

De hippische sector wil graag verduurzamen en is hier ook al mee bezig. De sector voelt zich alleen niet gesteund door de banken, wat nieuwe ontwikkelingen op het gebied van verduurzamen kan belemmeren. Het is voor banken belangrijk om zich te verdiepen in de sector om zo ook inzicht te kunnen krijgen in hoe de financiën verlopen bij een hippische onderneming. Als banken meer kennis hebben van de sector (gevaaren/risico's/cashflow) kan het voor een hippisch bedrijf perspectief bieden voor duurzame ontwikkelingen en kan het de samenwerking versterken. Banken kunnen de krachten bundelen om zo een systeem te ontwikkelen waarin de financiën van een hippische bedrijf in kaart gebracht worden. Deze moet altijd mee ontwikkelen met de sector. Wanneer een bank goed weet wat de risico's en gevolgen zijn van een investering, maar ook weet wat de output is hiervan kan er wellicht een betere inschatting gemaakt worden van het wel of niet investeren in een bedrijf.

Bestemd voor: HAS Hogeschool. **Tijdsplanning:** 2022. **Aanbeveling:**

Jaarlijks publiceert de HAS Hogeschool in samenwerking met diverse organisaties de ‘Hippische Monitor’. Dit blad staat vol met kengetallen en onderzoeken om zo inzicht te geven in de hippische sector. Hier mist een groot nationaal onderzoek naar de verduurzaming van de sector. Het onderzoek wat hier is uitgevoerd zou de HAS Hogeschool in het groot uit kunnen voeren om zo duidelijk in kaart te brengen hoe de hippische sector presteert op het gebied van verduurzaming, waar behoefte aan is vanuit de bedrijven en dit wellicht te vergelijken met de verduurzaming van de sector in andere landen. Zo kan er duidelijk gekeken worden of deze sector daadwerkelijk achterloopt met verduurzamen of dat Nederland wellicht een koploper is. Dit zou een onderzoek kunnen zijn voor de ‘Hippische Monitor 2022’

Bestemd voor: Hippische organisaties. **Tijdsplanning:** 2021. **Aanbeveling:**

Voor de hippische organisaties is het belangrijk om duurzaamheidsontwikkelingen te blijven delen met ondernemers. Subsidiën zijn er, maar hier is weinig kennis van. Dit is terug te zien in de resultaten van de enquête. Om het verduurzamen te vereenvoudigen is er behoefte aan subsidiën, maar tijdens het literatuuronderzoek is naar voren gekomen dat er al diverse subsidiën beschikbaar zijn. Organisaties zoals ABAB kan ondernemers hierbij ondersteunen. Door deze mogelijkheden op een eenvoudige manier aan het licht te brengen kan het voor ondernemers duidelijk worden dat er al verschillende subsidiemogelijkheden binnen handbereik liggen.

BIBLIOGRAFIE

- Actieprogramma klimaatadaptatie landbouw*. (2020, 1 30). Opgehaald van Rijksoverheid : <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/01/30/actieprogramma-klimaatadaptatie-landbouw>
- Dikke van Dale . (2020). *Betekenis 'duurzaam'*. Opgehaald van van Dale: <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/duurzaam#.X8ZJUWhKhPY>
- Europese Commissie. (sd). *EU-aanpak van duurzame ontwikkeling*. Opgehaald van Europese Commissie: https://ec.europa.eu/info/strategy/international-strategies/sustainable-development-goals/eu-approach-sustainable-development_nlf#:~:text=De%20EU%20heeft%20een%20sterke,prioriteiten%20van%20de%20Europese%20Commissie.
- Hippische Monitor. (2017). *Trends en ontwikkelingen*.
- Hippische Monitor. (2019). Weer ruimte voor investeringen. *Hippische monitor*, 17.
- Keurmerk paardenwelzijn. (sd). *10 geboden van het paard*. Opgehaald van Keurmerk paardenwelzijn: <https://keurmerkpaardenwelzijn.nl/wordpress/>
- Klimaatakkoord*. (sd). Opgehaald van Rijksoverheid : <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/klimaatverandering/klimaatakkoord>
- KNHS. (2017). *Brochure Nederland Paardenland*. Opgehaald van KNHS: <https://www.knhs.nl/over-knhs/publicaties/brochure-nederland-paardenland/>
- Mutsters, T. (20018, maart 15). *Tips voor een duurzame stal*. Opgehaald van Bit: <https://www.bitmagazine.nl/welzijn/91233/91233/>
- Nationale klimaatadaptatiestrategie 2016 (NAS)*. (sd). Opgehaald van Kennisportaal klimaatadaptatie: <https://klimaatadaptatienederland.nl/overheden/nas/>
- Salem, P. (2020, Maart 30). *Equestrian Nation: The Netherlands*. Opgehaald van FEI: <https://www.fei.org/stories/lifestyle/my-equestrian-life/equestrian-nation-netherlands>
- Sector positief over verkenning Maatlat Duurzame Paardenhouderij*. (2019, maart 26). Opgehaald van LTO noord : <https://www.ltonoord.nl/sector/veeteelt/paarden/nieuws/2019/03/26/maatlat-duurzame-paardenhouderij>
- Sectorraad Paarden. (2019). *Gids voor Goede Praktijken*. Sectorraad Paarden. Opgehaald van <https://mk0sectorraadpap5e4h.kinstacdn.com/wp-content/uploads/2020/05/Gids-voor-Goede-Praktijken-versie-2.0-15-mei-2019-definitief-1.pdf>
- Stomps, M. (2019, Februari 20). *Nederlandse paardensector scoort internationaal*. Opgehaald van Nieuwe Oogst: <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2019/02/20/nederlandse-paardensector-scoort-internationaal>
- Subsidiekansen in de hippische sector*. (2020, juli 13). Opgehaald van ABAB: <https://www.abab.nl/artikelen/subsidiekansen-in-de-hippische-sector>
- Vel, F. V. (sd). *Duurzaam ondernemen* . Opgehaald van Ageras: <https://nl.ageras.com/blog/duurzaam-ondernemen>
- Verhaar, F. (2020, 2 5). *Paardensportaccommodaties CO2-arm in 2050*. Opgehaald van FNRS: <https://www.fnrs.nl/nieuws/123-paardensportaccommodaties-co2-arm-in-2050>

- Verhaar, F. (2020, 2 4). *Subsidiekansen voor paardenhouderij in 2020*. Opgehaald van FNRS:
<https://www.fnrs.nl/nieuws/120-subsidiekansen-voor-paardenhouderij-in-2020>
- Verkuylen, J. (2019, November 11). *Paardenhouderij: stijgende omzet*. Opgehaald van ABAB Accountants en adviseurs: <https://www.abab.nl/nieuws/paardenhouderij-stijgende-omzet>
- Verweij, A. C. (2014). *Paardenhouderij in eht omgevingsrecht*. Sectorraad Paarden en Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Opgehaald van https://mk0sectorraadpap5e4h.kinstacdn.com/wp-content/uploads/2020/05/spr_final.07-01-2016.pdf
- Waarom duurzaam ondernemen? Dit zijn de voor- en nadelen.* (sd). Opgehaald van De duurzame adviseurs:
<https://deduurzameadviseurs.nl/waarom-duurzaam-ondernemen/>
- Waarom duurzaamh ondernemen? Dit zijn de voor- en nadelen.* (sd). Opgehaald van De duurzame adviseurs:
<https://deduurzameadviseurs.nl/waarom-duurzaam-ondernemen/>
- Wat betekent duurzaamheid voor de sportvereniging?* (sd). Opgehaald van NOC*NSF:
<https://nocnsf.nl/begeleidingstraject-duurzaamheid>
- WBFSH. (2020). *Studbooks - Final update 2020*. WBFSH. Opgehaald van
<http://www.wbfs.org/GB/Rankings/Breeder%20and%20Studbook%20rankings/2020.aspx>
- Welzijnseisen paarden.* (sd). Opgehaald van Rijksoverheid:
<https://www.nvwa.nl/onderwerpen/paarden/welzijnseisen-paarden#:~:text=Houders%20van%20paarden%20en%20pony's,van%20hun%20dieren%20te%20waarborgen.&text=De%20dieren%20moeten%20voldoende%20ruimte,licht%20zijn%20in%20de%20stallen>

BIJLAGE 1: SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS (EU)

Onderstaand de 17 doelen die de EU gesteld heeft voor 2030. (Europese Commissie, sd)

- 1. No poverty**
 - Economic growth must be inclusive to provide sustainable jobs and promote equality
- 2. Zero Hunger**
 - The food and agriculture sector offers key solutions for development, and is central for hunger and poverty eradication
- 3. Good health and well-being**
 - Ensuring healthy lives and promoting the well-being for all at all ages is essential to sustainable development
- 4. Quality education**
 - Obtaining a quality education is the foundation to improving people's lives and sustainable development
- 5. Gender equality**
 - Gender equality is not only a fundamental human right, but a necessary foundation for a peaceful, prosperous and sustainable world
- 6. Clean water and sanitation**
 - Clean, accessible water for all is an essential part of the world we want to live in
- 7. Affordable and clean energy**
 - Energy is central to nearly every major challenge and opportunity
- 8. Decent work and economic growth**
 - Sustainable economic growth will require societies to create the conditions that allow people to have quality jobs
- 9. Industry, innovation, and infrastructure**
 - Investments in infrastructure are crucial to achieving sustainable development
- 10. Reduced Inequalities**
 - To reduce inequalities, policies should be universal in principle, paying attention to the needs of disadvantaged and marginalized populations
- 11. Sustainable cities and communities**
 - There needs to be a future in which cities provide opportunities for all, with access to basic services, energy, housing, transportation and more
- 12. Responsible consumption and production**
 - Responsible production and consumption
- 13. Climate action**
 - Climate change is a global challenge that affects everyone, everywhere
- 14. Life below water**
 - Careful management of this essential global resource is a key feature of a sustainable future
- 15. Life on land**
 - Sustainably manage forests, combat desertification, halt and reverse land degradation, halt biodiversity loss
- 16. Peace, justice and strong institutions**
 - Access to justice for all, and building effective accountable institutions at all levels
- 17. Partnerships**
 - Revitalize the global partnership for sustainable development

BIJLAGE 2: PLAATSING KWPN BIJ WBFSH

WBFSH WORLD RANKING LIST - DRESSAGE STUDEBOOKS

Ranking : 30/09/2020 (included: validated FEI results from 01/10/2019 to 30/09/2020 and WBFSH member studbook validated horses)

RANK	STUDBOOK	POINTS	HORSE RANK	HORSE NAME	FEI ID	SIRE	HORSE POINTS
1	KWPN Koninklijk Warmbloed Paarden Stamboek Nederland / Royal Warmblood Studbook of the Netherlands	12923	5	ZAIRE-E	102VM17	SON DE NIRO	2421
			7	DESPERADO N.O.P.	104BD64	VIVALDI	2299
			9	SUPPENKASPER	105DN05	SPIELBERG	2239
			13	DARK LEGEND	105FU85	ZUCCHERO	2120
			19	MEGGLE'S BOSTON	103DG55	JOHNSON TN	1928
			20	HEXAGON'S DOUBLE DUTCH	105DU48	JOHNSON TN	1916
2	OLDBG Verband der Züchter des Oldenburger Pferdes e.V.	12518	1	WEIHEGOLD OLD	102Z190	BLUE HORS DON SCHUFRO	2753
			12	FAMOSO OLD	105LM90	FAREWELL III	2124
			15	SIR DONNERHALL II OLD	103RO36	SANDRO HIT	2014
			18	BLUE HORS ZATCHMO	105JU17	BLUE HORS ZACK	1955
			21	BENAGLIO	103UV76	BREITLING W	1897
			32	WEST SIDE STORY OLD	104XN48	SAN AMOUR I	1775
3	WESTF Westfälisches PferdestammBuch e.V.	12344	3	EMILIO 107	103UX58	EHRENPREIS	2602
			6	DAILY MIRROR 9	105LM91	DAMON HILL	2403
			11	ABEGGLEN FH NRW	106DE76	AMPERE	2164
			14	ROCKABILLY	106HS72	ROCK FOREVER	2044
			85	ESPOIRE	104VF13	EHRENMANN	1371
			36	DONNA KARACHO	105YZ76	BLUE HORS DON SCHUFRO	1760

WBFSH WORLD RANKING LIST - STUDEBOOKS - JUMPING

Ranking : 30/09/2020 (included validated FEI results from 01/10/2019 to 30/09/2020) and WBFSH member studbook validated horses

RANK	STUDBOOK	POINTS	HORSE RANK	HORSE NAME	FEI ID	SIRE	HORSE POINTS
1	KWPN Koninklijk Warmbloed Paarden Stamboek Nederland / Royal Warmblood Studbook of the Netherlands	5176	1	DENVER	104VB85	ALBFUEHREN'S MEMPHIS	1155
			2	GC CHOPIN'S BUSHI	103RX17	CONTENDRO II	1108
			11	DANA BLUE	104MI51	MR. BLUE	820
			17	CRISTELLO	104AQ35	NUMERO UNO	770
			22	BROWN SUGAR	104DK66	CHACCO-BLUE	703
			48	STERREHOF'S DANTE	104GO83	CANTURANO	620
2	SF Stud Book du Cheval Selle Français (SBSF)	4663	5	ROUGE DE RAVEL	103CE16	ULTIMO VAN TER MOUDE	1015
			9	VOLAGE DU VAL HENRY	104QB81	QUIDAM DE REVEL	853
			14	UNION DE LA NUTRIA	104YX41	DIAMANT DE SEMILLY	785
			24	VICTORIO DES FROTARDS	105DH63	BARBARIAN	685
			30	HERMES RYAN	103GL81	HUGO GESMERAY	665
			32	VERTIGO DU DESERT	104OQ48	MYLORD CARTHAGO*HN	660
3	BWP Belgisch Warmbloedpaard v.z.w.	4545	4	KING OF DIAMONDS	105VO28	PRINCE VAN DE WOLFSACKER	1050
			11	KILLER QUEEN VDM	105HC59	ELDORADO VD ZESHOEK	820
			19	JASMIEN VD BISSCHOP	105BJ63	LARINO	755
			39	HIGH QUALITY J	104FC06	QUADRILLO	640
			39	ICARUS	104FK20	DOUGLAS	640
			39	IGOR	104NO13	EMERALD	640

WBFSH WORLD RANKING LIST - STUDEBOOKS - EVENTING

Ranking : 30/09/2020 (included validated FEI results from 01/10/2019 to 30/09/2020) and WBFSH member studbook validated horses

RANK	STUDBOOK	POINTS	HORSE RANK	HORSE NAME	FEI ID	SIRE	HORSE POINTS
1	KWPN Koninklijk Warmbloed Paarden Stamboek Nederland / Royal Warmblood Studbook of the Netherlands	723	2	SCUDERIA 1918 DON QUIDAM	105EI33	QUIDAM	172
			3	HERBY	106LI67	VDL ZIROCCO BLUE	142
			18	HAPPY BOY	106CI15	INDOCTRO	112
			30	FERNHILL SINGAPORE	104US54	SINGAPORE	103
			34	ZAGREB	103AT53	PERION	100
			41	ZENSHERA	103JQ40	GUIDAM	94
2	SF Stud Book du Cheval Selle Français (SBSF)	698	13	TRITON FONTAINE	104LX44	GENTLEMAN IV	127
			14	TZINGA D'AUZAY	104CS60	NOUMA D'AUZAY	124
			16	BIRMANE	105TP50	VARGAS DE STE HERMELLE	122
			20	TOLEDO DE KERSER	104IR52	DIAMANT DE SEMILLY	111
			23	ROMANTIC LOVE	103HU70	L'ARC DE TRIOMPHE (OLD)	109
			28	CRISTAL FONTAINE	105WZ83	CHEF ROUGE (DE) HN	105
3	HANN Hannoveraner Verband e.V.	657	8	FRH BUTTS AVEDON	GER45658	HERALDIK XX	134
			11	FISCHERCHIPMUNK FRH	104LS84	CONTENDRO I	129
			21	C'EST LA VIE 135	104US96	CONTENDRO I	111
			26	MONKEYING AROUND	105PI17	BERTOLI W	107
			37	NEWELL	104NE78	NEWCOMER	97
			90	DANITO	105KT12	DANCIER	79

BIJLAGE 3: ADVIESPARTIJEN NOC*NSF

Deze lijst is rechtstreeks overgenomen van de website NOC*NSF. Bron: (Wat betekent duurzaamheid voor de sportvereniging?, sd)

- Groene club
 - De Groene Club is een sportbreedinitiatief van de KNVB om sportaccommodaties te verduurzamen. Zij zijn landelijk actief. Hoewel de Groene Club voortkomt uit de KNVB kan elke sportclub met ze aan de slag.
 - Contact: degroeneclub@knvb.nl
- Sportstroom
 - SportStroomondersteunt al 14 jaar sportverenigingen, die energieneutraal willen worden. Zij zijn landelijk actief en elke sportclub kan met ze aan de slag.
 - Contact: contact@sportstroom.nl
- Sportservice Noord-Brabant
 - Sportservice Noord-Brabant heeft jarenlange ervaring in het verduurzamen van sportaccommodaties in de provincie Noord-Brabant. Zij kennen in deze regio feilloos de weg en elk type sportclub kan met ze aan de slag.
 - Contact: duurzaam@ssnb.nl
- Sport Drenthe
 - Sportservice Drenthe heeft jarenlange ervaring in het verduurzamen van sportaccommodaties in de provincie Drenthe. Zij kennen in de regio feilloos de weg en elk type sportclub kan met ze aan de slag.
 - Contact: info@sportdrenthe.nl
- Team sportservice
 - Team sportservice heeft ervaring in het verduurzamen van sportaccommodaties in de provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland. Zij kennen in deze regio's feilloos de weg en elk type sportclub kan met ze aan de slag.
 - Contact: info@teamsportservice.nl
- Huis van de Sport Limburg
 - Huis voor de Sport Limburg helpt alle soorten verenigingen bij het verantwoord verduurzamen van hun accommodatie in Limburg. Dit doen ze in nauwe samenwerking met de clubs en met een grote focus op ontzorging.
 - Contact: Cristan Segers, csegers@hvds.nl
- Sportief Opgewekt
 - Sportief Opgewekt ondersteunt al jarenlang sportaanbieders die willen verduurzamen. Zij zijn landelijk actief en elke sportaanbieder kan met ze aan de slag.
 - Contact: klaasmink@isopgewekt.nl
- ENGIE Sportmatch
 - Onder de noemer SportMatch helpt ENGIE sportaccommodaties met verduurzamen. Ze biedt advies en begeleiding voor elk type sportaccommodatie, van welke sport dan ook en is actief in heel Nederland.
 - Contact: [ENGIE Sportmatch](#)

BIJLAGE 4: ENQUÊTE

1. **Vindt u verduurzaming van de hippische sector belangrijk? (toelichten mogelijk)**
 - a. Ja
 - b. Nee
2. **Vindt u dat u zich voldoende inzet voor de verduurzaming van de sector? (toelichten mogelijk)**
 - a. Ja
 - b. Nee
3. **Wat zou voor u een reden zijn om bezig te gaan met het verduurzamen van uw onderneming? (meerder antwoorden mogelijk)**
 - a. Klimaatveranderingen
 - b. Wet- en regelgeving
 - c. Maatschappelijk belang
 - d. Goed beeld van de sector behouden (dieractivisten)
 - e. Innovatief willen blijven
 - f. Onderscheiden van ander paardenhouders
 - g. Anders,....
4. **Bent u op de hoogte van de ontwikkeling 'Maatlat Duurzame Veehouderij' voor de paardenhouderij?**
 - a. Ja
 - b. Nee
5. **Wat zijn voor u kenmerken van een duurzame hippische onderneming? (meerdere antwoorden mogelijk)**

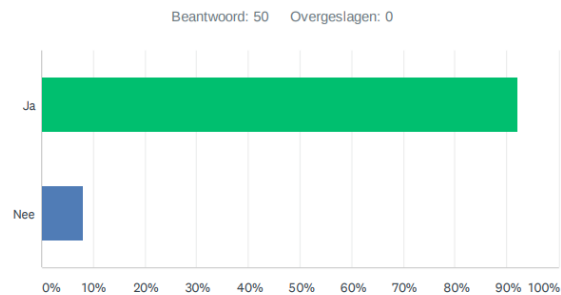
a. Zonnepanelen	h. Rekening houden met welzijn & gezondheid paard
b. Isolatie	i. Bezit van meerdere certificaten en keurmerken
c. Led verlichting	j. Innovatief bedrijf
d. Regenwateropvang en -infiltraties	k. Vriendelijk tegen klanten
e. Investeren in tevreden personeel	l. Anders,...
f. Natuurlijk licht	
g. Sociaal contact paard	
6. **Welke duurzame ontwikkelingen heeft u al gerealiseerd? (meerdere antwoorden mogelijk)**
 - a. Zonnepanelen
 - b. Isolatie
 - c. Led verlichting
 - d. Regenwateropvang en -infiltraties
 - e. Investeren in tevreden personeel
 - f. Natuurlijk licht
 - g. Sociaal contact paard
 - h. Rekening houden met welzijn & gezondheid paard
 - i. Bezit van meerdere certificaten en keurmerken
 - j. Innovatief bedrijf
 - k. Vriendelijk tegen klanten
 - l. Anders,...

- 7. Welke duurzame ontwikkelingen zou u in de toekomst nog willen realiseren? (meerdere antwoorden mogelijk)**
a. Zonnepanelen	h. Rekening houden met welzijn & gezondheid paard
b. Isolatie	i. Bezit van meerdere certificaten en keurmerken
c. Led verlichting	j. Innovatief bedrijf
d. Regenwateropvang en -infiltraties	k. Vriendelijk tegen klanten
e. Investeren in tevreden personeel	l. Niks
f. Natuurlijk licht	
g. Sociaal contact paard	
m. Anders,...	
- 8. Via welke weg zou u informatie inwinnen/heeft u informatie ingewonnen voor het verduurzamen van uw onderneming? (meerdere antwoorden mogelijk)**
- Hippische organisaties
 - Vrienden/familie
 - Organisaties buiten de sector
 - Mede ondernemers die zich hier al in verdiept hebben
 - Anders,....
- 9. Via welke kanalen zou u op de hoogte gehouden willen worden over de ontwikkelingen van verduurzaming binnen de sector? (meerdere antwoorden mogelijk)**
- Mail (van hippische organisaties waarbij u aangesloten bent)
 - Sociale media
 - Georganiseerde bijeenkomsten
 - Overheid
 - Dit is voor mij niet nodig, ik zoek het wel op als ik het nodig heb
 - Anders,....
- 10. Duurzaamheid binnen de hippische sector heeft met name betrekking op het welzijn van de paarden**
- Eens
 - Oneens
 - Neutraal
- 11. Duurzaamheid binnen de hippische sector heeft met name betrekking op de accommodatie**
- Eens
 - Oneens
 - Neutraal
- 12. Duurzaamheid binnen de hippische sector heeft met name betrekking op de bedrijfsvoering**
- Eens
 - Oneens
 - Neutraal
- 13. Vindt u dat de hippische sector achterloopt met verduurzamen? (toelichten mogelijk)**
- Ja
 - Nee
 - Weet ik niet

- 14. Wat zou voor u het verduurzamen van uw onderneming vereenvoudigen? (meerdere antwoorden mogelijk)**
- Meer kennis over verduurzaming
 - Meer subsidie mogelijkheden
 - Meer geld voor investeringen
 - Advies op maat vanuit bekende organisaties
 - Rapport met eisen/richtlijnen voor verduurzaming van de sector
 - Anders, ...
- 15. Denkt u dat het aanvragen van een financiering als eigenaar van een hippisch bedrijf lastiger is dan als eigenaar van een niet agrarisch bedrijf? (toelichten mogelijk)**
- Ja, want...
 - Nee, want...
 - Geen mening
- 16. Welke bank heeft volgens u de meeste kennis over de hippische sector en zou u het eerst benaderen voor een financiering? (kies er maximaal 3)**
1. Rabobank	7. DHB bank
2. SNS bank	8. Knab
3. ING bank	9. Triodos bank
4. ABN-Amro bank	10. RegioBank
5. ASN bank	11. Anders,..
6. Bunq	
- 17. In welke provincie is uw onderneming gevestigd?**
a. Groningen	g. Utrecht
b. Friesland	h. Noord-Holland
c. Drenthe	i. Zuid-Holland
d. Overijssel	j. Zeeland
e. Flevoland	k. Noord-Brabant
f. Gelderland	l. Limburg
- 18. Hoelang bent u al eigenaar van een hippische onderneming?**
a. 0-5 jaar	d. 20-30 jaar
b. 5-10 jaar	e. 30 +
c. 10-20 jaar	
- 19. Wat voor type onderneming heeft u? (meerdere antwoorden mogelijk)**
- Pensionstal
 - Handelsstal
 - Manege
 - Trainingsstal
 - Fokkerij
 - Anders:...
- 20. Hoeveel stallingsplaatsen heeft uw onderneming?**
- 0-10
 - 10-30
 - 30-50
 - 50-70
 - 70-90
 - 90

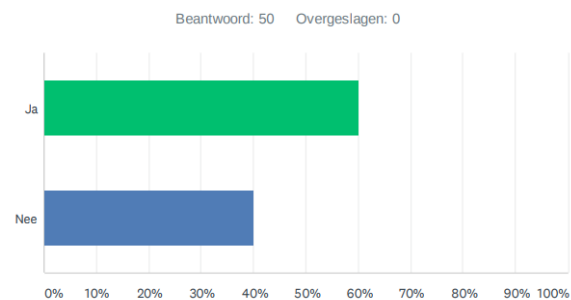
BIJLAGE 5: RESULTATEN ENQUÊTE

V1 Vindt u verduurzaming van de hippische sector belangrijk?

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
Ja	92.00% 46
Nee	8.00% 4
TOTAAL	50

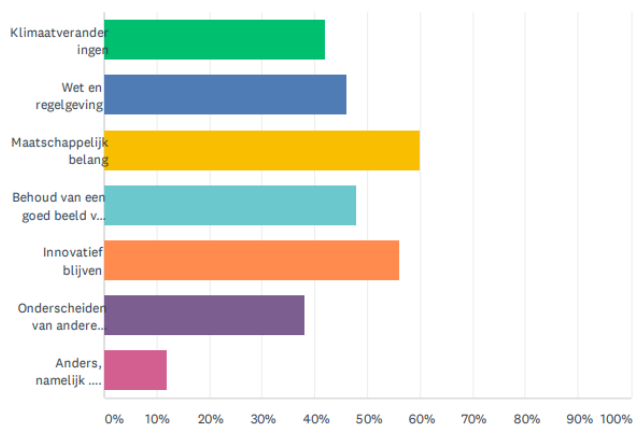
V2 Vindt u dat u zich voldoende inzet voor de verduurzaming van de sector?

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
Ja	60.00% 30
Nee	40.00% 20
TOTAAL	50

V3 Wat zou voor u een reden zijn om bezig te gaan met het verduurzamen van uw onderneming? (meerdere antwoorden mogelijk)

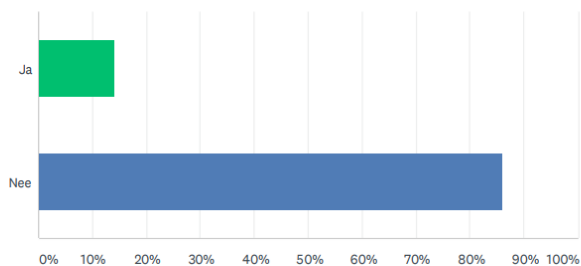
Beantwoord: 50 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Klimaatveranderingen	42.00%	21
Wet en regelgeving	46.00%	23
Maatschappelijk belang	60.00%	30
Behoud van een goed beeld van de sector (dieractivisten)	48.00%	24
Innovatief blijven	56.00%	28
Onderscheiden van andere paardenhouders	38.00%	19
Anders, namelijk	12.00%	6
Totaal aantal respondenten: 50		

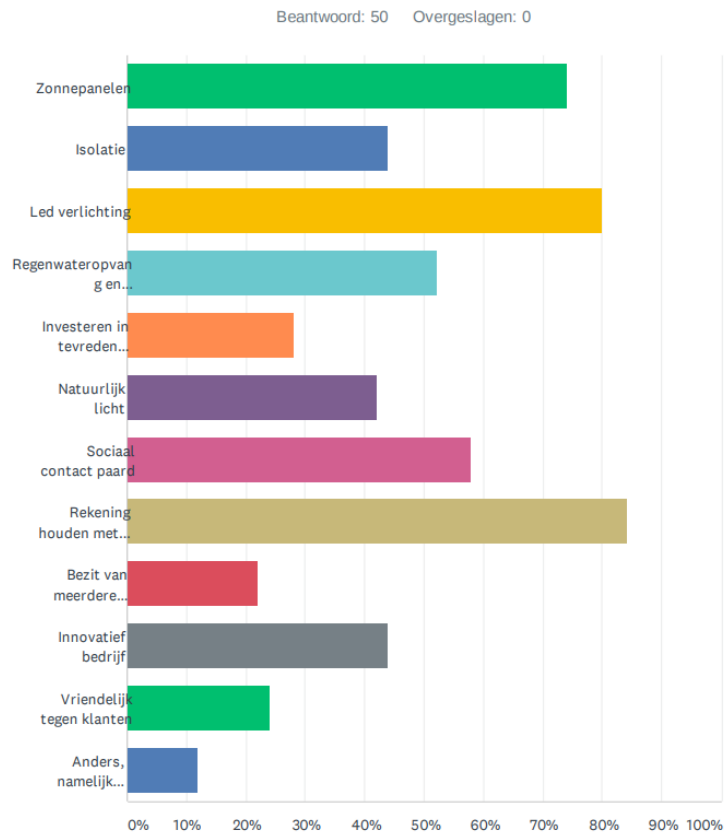
V4 Bent u op de hoogte van de ontwikkeling 'Maatlat Duurzame Veehouderij' voor de paardenhouderij?

Beantwoord: 50 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Ja	14.00%	7
Nee	86.00%	43
TOTAAL		50

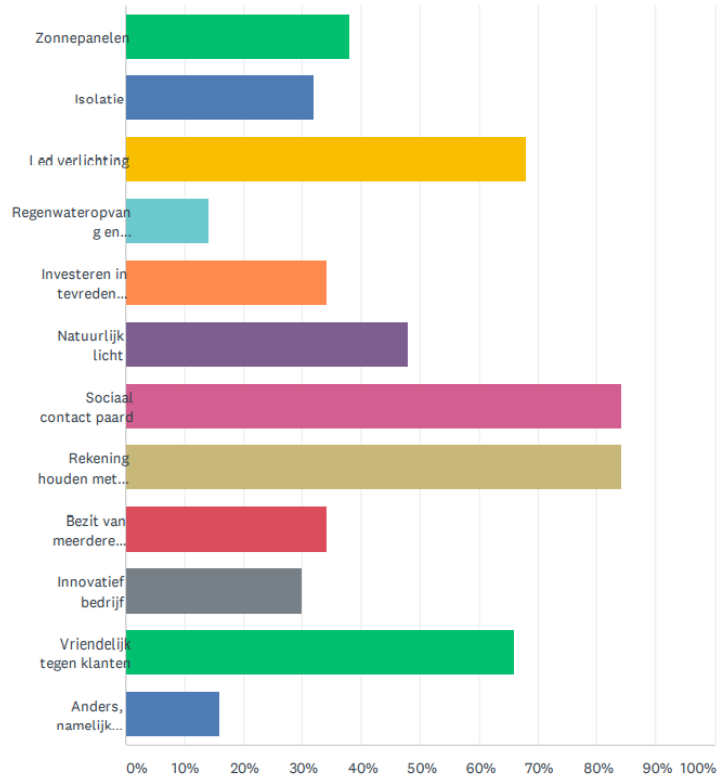
V5 Wat zijn voor u kenmerken van een duurzame hippische onderneming?
(meerdere antwoorden mogelijk)

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Zonnepanelen	74.00%	37
Isolatie	44.00%	22
Led verlichting	80.00%	40
Regenwateropvang en infiltraties	52.00%	26
Investeren in tevreden personeel	28.00%	14
Natuurlijk licht	42.00%	21
Sociaal contact paard	58.00%	29
Rekening houden met welzijn & gezondheid paard	84.00%	42
Bezit van meerdere certificaten en keurmerken	22.00%	11
Innovatief bedrijf	44.00%	22
Vriendelijk tegen klanten	24.00%	12
Anders, namelijk...	12.00%	6
Totaal aantal respondenten: 50		

V6 Welke duurzame ontwikkelingen heeft u al gerealiseerd? (meerdere antwoorden mogelijk)

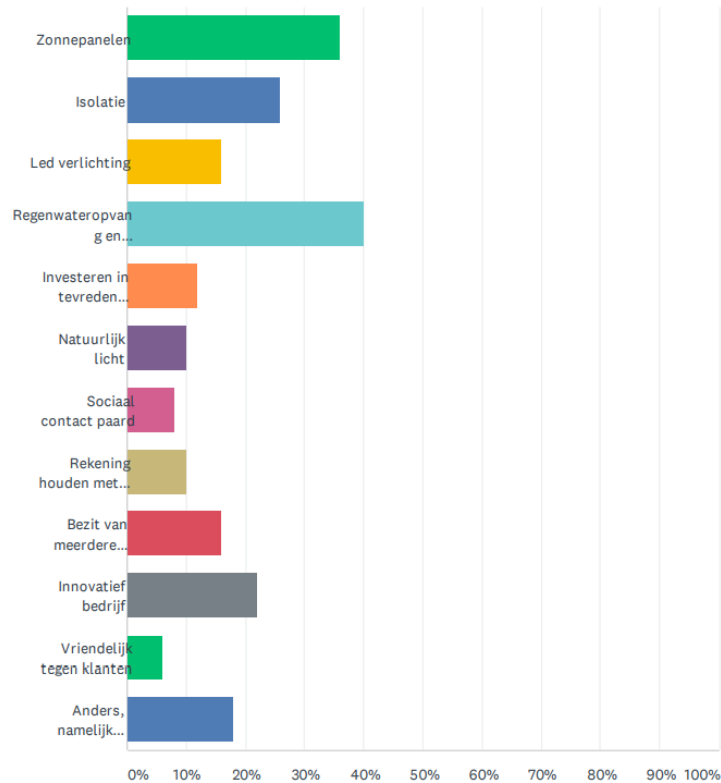
Beantwoord: 50 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Zonnepanelen	38.00%	19
Isolatie	32.00%	16
Led verlichting	68.00%	34
Regenwateropvang en infiltraties	14.00%	7
Investeren in tevreden personeel	34.00%	17
Natuurlijk licht	48.00%	24
Sociaal contact paard	84.00%	42
Rekening houden met welzijn & gezondheid paard	84.00%	42
Bezit van meerdere certificaten en keurmerken	34.00%	17
Innovatief bedrijf	30.00%	15
Vriendelijk tegen klanten	66.00%	33
Anders, namelijk...	16.00%	8
Totaal aantal respondenten: 50		

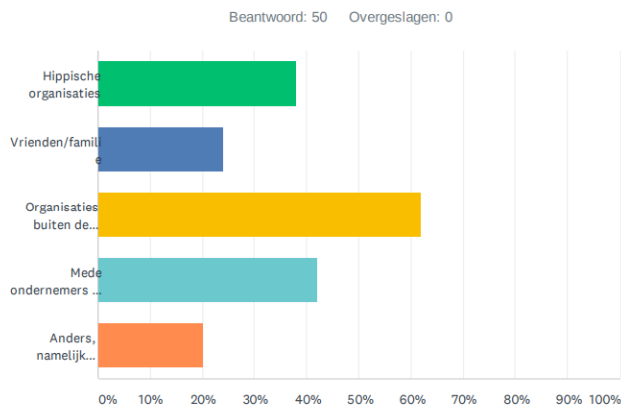
V7 Welke duurzame ontwikkelingen zou u in de toekomst nog willen realiseren? (meerdere antwoorden mogelijk)

Beantwoord: 50 Overgeslagen: 0

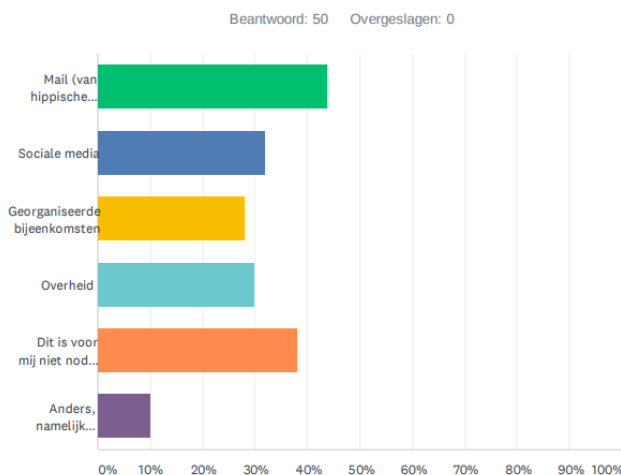
ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Zonnepanelen	36.00%	18
Isolatie	26.00%	13
Led verlichting	16.00%	8
Regenwateropvang en infiltraties	40.00%	20
Investeren in tevreden personeel	12.00%	6
Natuurlijk licht	10.00%	5
Sociaal contact paard	8.00%	4
Rekening houden met welzijn & gezondheid paard	10.00%	5
Bezit van meerdere certificaten en keurmerken	16.00%	8
Innovatief bedrijf	22.00%	11
Vriendelijk tegen klanten	6.00%	3
Anders, namelijk...	18.00%	9
Totaal aantal respondenten: 50		

V8 Via welke weg zou u informatie inwinnen/heeft u informatie ingewonnen voor het verduurzamen van uw onderneming? (meerdere antwoorden mogelijk)

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Hippische organisaties	38.00%	19
Vrienden/familie	24.00%	12
Organisaties buiten de sector	62.00%	31
Mede ondernemers die zich hier al in verdiept hebben	42.00%	21
Anders, namelijk...	20.00%	10
Totaal aantal respondenten: 50		

V9 Via welke kanalen zou u op de hoogte gehouden willen worden over de ontwikkelingen van verduurzaming binnen de sector? (meerdere antwoorden mogelijk)

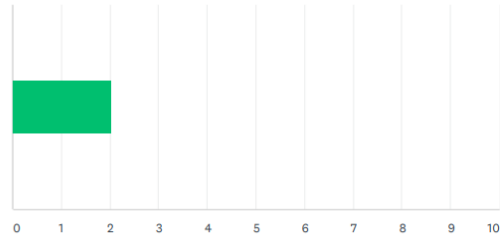

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Mail (van hippische organisaties waarbij u aangesloten bent)	44.00%	22
Sociale media	32.00%	16
Georganiseerde bijeenkomsten	28.00%	14
Overheid	30.00%	15
Dit is voor mij niet nodig, ik zoek het op als ik het nodig heb	38.00%	19
Anders, namelijk...	10.00%	5
Totaal aantal respondenten: 50		

Bij vraag 10, 11 en 12 is nummer 1: eens 2: neutraal en 3: oneens

V10 Stelling: Duurzaamheid binnen de hippische sector heeft met name betrekking op het welzijn van de paarden

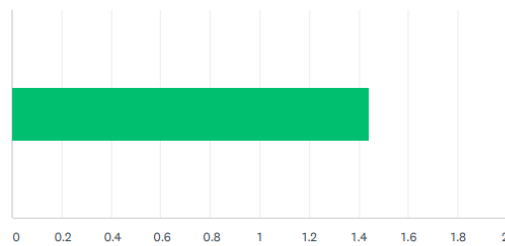
Beantwoord: 50 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	GEMIDDELD AANTAL	TOTAALAANTAL	REACTIES
	2	101	50
Totaal aantal respondenten: 50			

V11 Stelling: Duurzaamheid binnen de hippische sector heeft met name betrekking op de accommodatie

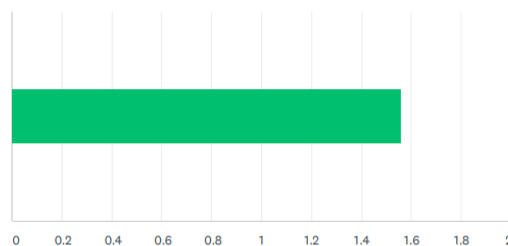
Beantwoord: 50 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	GEMIDDELD AANTAL	TOTAALAANTAL	REACTIES
	1	72	50
Totaal aantal respondenten: 50			

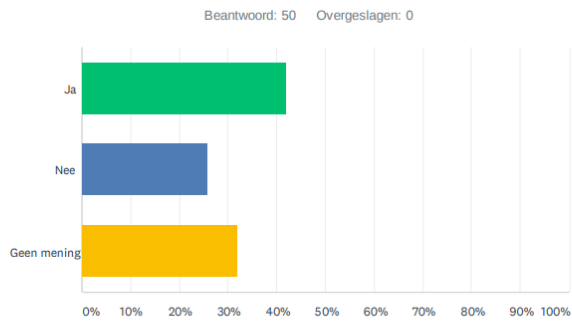
V12 Stelling: Duurzaamheid binnen de hippische sector heeft met name betrekking op de bedrijfsvoering

Beantwoord: 50 Overgeslagen: 0

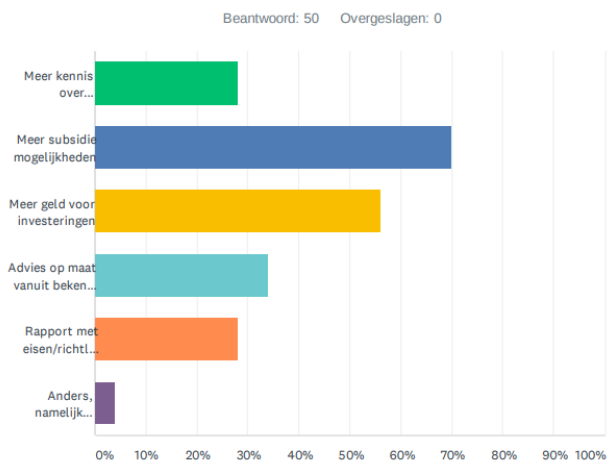
ANTWOORDKEUZEN	GEMIDDELD AANTAL	TOTAALAANTAL	REACTIES
	2	78	50
Totaal aantal respondenten: 50			

V13 Vindt u dat de hippische sector achterloopt met verduurzamen?

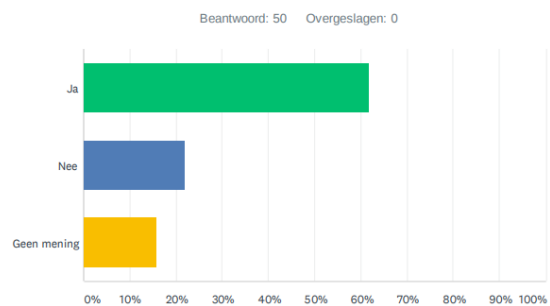
ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
Ja	42.00% 21
Nee	26.00% 13
Geen mening	32.00% 16
TOTAAL	50

V14 Wat zou voor u het verduurzamen van uw onderneming vereenvoudigen? (meerder antwoorden mogelijk)

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
Meer kennis over verduurzaming	28.00% 14
Meer subsidie mogelijkheden	70.00% 35
Meer geld voor investeringen	56.00% 28
Advies op maat vanuit bekende organisaties	34.00% 17
Rapport met eisen/richtlijnen voor verduurzaming van de sector	28.00% 14
Anders, namelijk...	4.00% 2
Totaal aantal respondenten: 50	

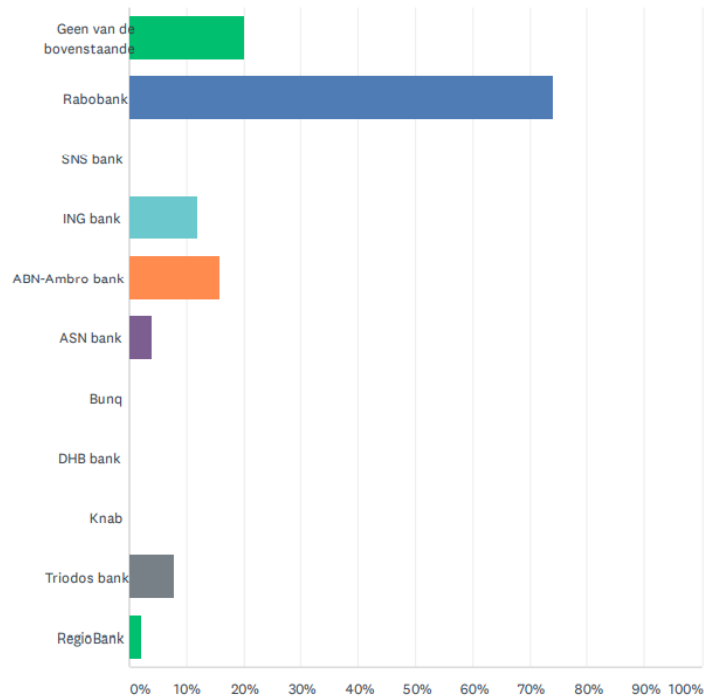
V15 Denkt u dat het aanvragen van een financiering als eigenaar van een hippische onderneming lastiger is dan als eigenaar van een niet agrarische onderneming?

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Ja	62.00%	31
Nee	22.00%	11
Geen mening	16.00%	8
TOTAAL		50

V16 Welke bank heeft volgens u de meeste kennis over de hippische sector en zou het eerst benaderen voor een financiering? (kies er maximaal 3)

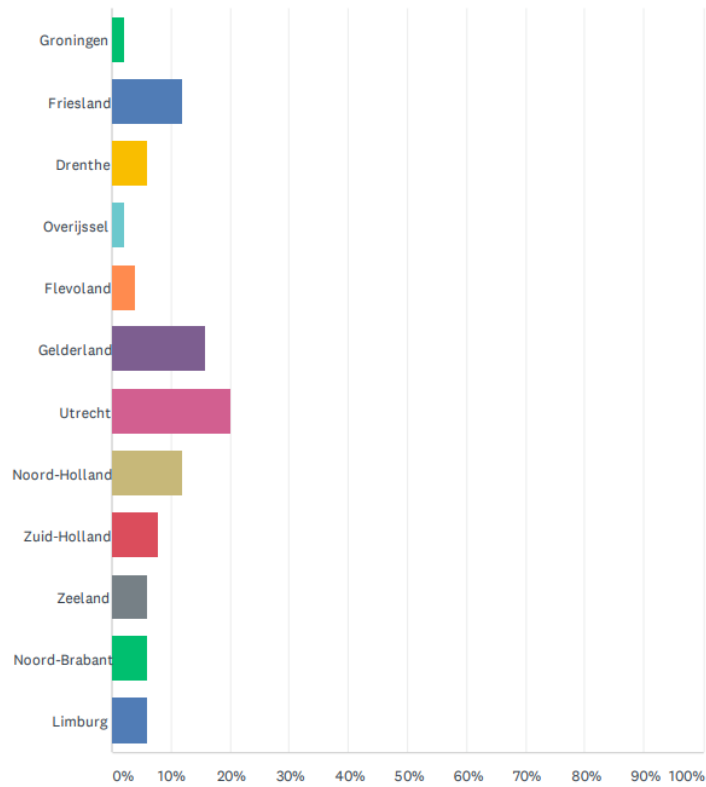
Beantwoord: 50 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Geen van de bovenstaande	20.00%	10
Rabobank	74.00%	37
SNS bank	0.00%	0
ING bank	12.00%	6
ABN-Ambro bank	16.00%	8
ASN bank	4.00%	2
Bunq	0.00%	0
DHB bank	0.00%	0
Knab	0.00%	0
Triodos bank	8.00%	4
RegioBank	2.00%	1
Totaal aantal respondenten: 50		

V17 In welke provincie is uw onderneming gevestigd?

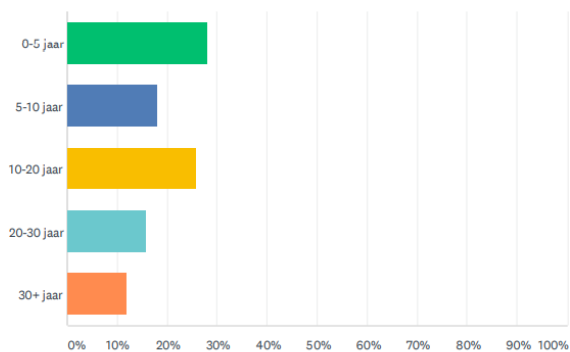
Beantwoord: 50 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Groningen	2.00%	1
Friesland	12.00%	6
Drenthe	6.00%	3
Overijssel	2.00%	1
Flevoland	4.00%	2
Gelderland	16.00%	8
Utrecht	20.00%	10
Noord-Holland	12.00%	6
Zuid-Holland	8.00%	4
Zeeland	6.00%	3
Noord-Brabant	6.00%	3
Limburg	6.00%	3
TOTAAL		50

V18 Hoelang bent u al eigenaar van een hippische onderneming?

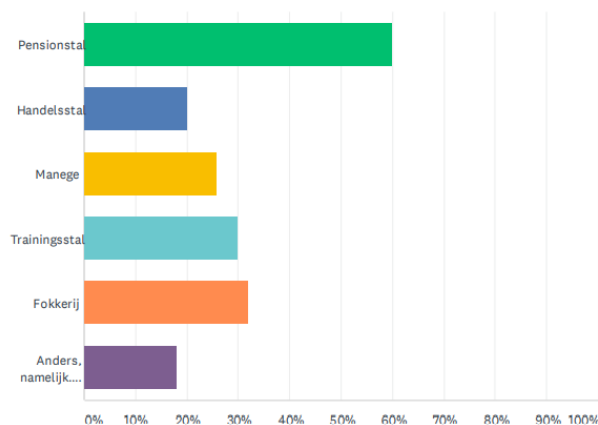
Beantwoord: 50 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
0-5 jaar	28.00% 14
5-10 jaar	18.00% 9
10-20 jaar	26.00% 13
20-30 jaar	16.00% 8
30+ jaar	12.00% 6
TOTAAL	50

V19 Wat voor type onderneming heeft u? (meerdere antwoorden mogelijk)

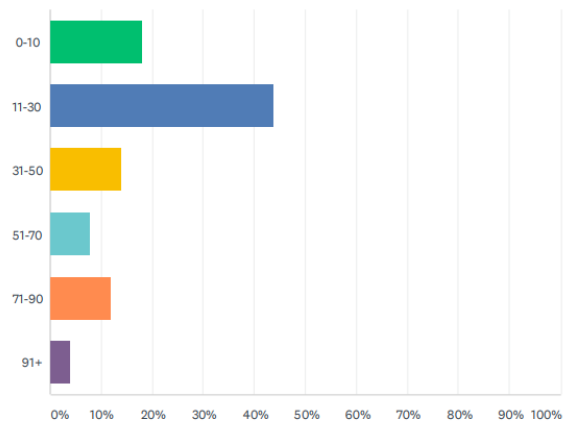
Beantwoord: 50 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
Pensionstal	60.00% 30
Handelsstal	20.00% 10
Manege	26.00% 13
Trainingsstal	30.00% 15
Fokkerij	32.00% 16
Anders, namelijk....	18.00% 9
Totaal aantal respondenten: 50	

V20 Hoeveel stallingsplaatsen heeft uw onderneming?

Beantwoord: 50 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
0-10	18.00% 9
11-30	44.00% 22
31-50	14.00% 7
51-70	8.00% 4
71-90	12.00% 6
91+	4.00% 2
TOTAAL	50